

Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei 1794-ből

Közli: Benda Kálmán

Az alábbiakban Kazinczy Ferencnek öt eddig ismeretlen levelét közöljük. Valamennyi 1794-ben íródott s néhány újabb szívfolttal gazdagítja tudásunkat Kazinczy életének erről a szakaszáról, melyet — viszonyítva életének más periódusaihoz — aránylag kevésbé ismerünk.¹⁾ A levelekben írottak megértéséhez talán nem lesz hiábavaló röviden szólni Kazinczy életének és magatartásának alakulásáról az 1790-es években.

II. József halálával az iskolák visszakerültek az egyházak kezére, s Kazinczy is elvesztette tanfelügyelői állását. A dolog nem érte váratlanul: már hónapok óta keserű szájjal nézte a jozefinizmus maradványainak felszámolását és hogy mint ülnek vissza a nyeregbe a rendek és az egyházak. Az utolsó évek folyamán, mióta Regmecről Kassára került, sűrűn fordult meg Bécsben is, látóköre nagyot tágult. A frakkos, fehérparókás polgárhivatalnok nemcsak külsőségekben szakadt el a nemes vármegye csizmás, kardos rendeitől, a dolgokról alkotott véleményében is messze került tőlük: szível-lélekkal II. József felvilágosult uralmának szolgálatában állt. Az új, jobb világ eljövételének legfőbb akadályát a régiben látta, s a francia felvilágosodással vallotta, hogy csak a rendek és egyházak hatalmának megtörése nyithatja meg a fejlődés útját. Ezért csatlakozott a szabadkőművességhez is, mert úgy látta, ez az intézmény »amely egy kis karikát csinál a' legjobb szívű emberekből, melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, amely a' külső világban van,« — ledöntve a vallási és társadalmi megkötöttségek korlátait, sikerrel harcol a magasabb műveltségért és »az emberszeretet« érvényesüléséért. Ez a meggyőződés vitte őt József táborába is, — s most semmi kedvet nem érzett rá, hogy visszatérjen a megyei életbe, hogy önmagát megtagadva, szerepet vállaljon a rendi világ restaurációjában.²⁾ Minden nyilvánosságtól visszavonul s csak az irodalomnak él.

¹⁾ Ennek oka az, hogy ebből az időből Kazinczy levelezésének csak töredékei maradtak ránk. Ő maga mondja a Kir. Itélőtábla előtti vallomásában, hogy Martinovic^s elfogatásának hírére a titkos társaságokkal kapcsolatos minden feljegyzését elégette. De a fogházban Hajnóczyra tett megjegyzése (»... micsoda ember volt az a Hajnóczy, hogy hozzá irt leveleim közül nékem kettőt in processu adtak. Öt 1794-ben augusztus 16-án fogták el, Martinovicot augusztus 1-én, miért nem égette el a leveleket.« *Fogságom Naplója*, 1795 május 30.) azt sejteti, hogy ugyanekkor levelezésének fontosabb részeit is tűzbe dobta. Még elfogatása pillanatában is volt annyi lélekjelene, hogy szerelmesleveleit kidobja az ablakon. (U. o. 1794 dec. 14.) Ugy hogy, amikor a táblai bizonyítási eljárás során Németh János kir. jogügyi igazgatójára Fáy Ágoston abauji alispán és Winkler kassai kir. fiskális 1795 februárjában átvizsgálják Kazinczy már korábban lepecsételt iratait Regmecen, »jelentéktelen családi leveleken kívül« mást nem találnak. (Bp. Orsz. Lt. Vertr. A. 52. fasc. 20. csomó.)

²⁾ Wenger Ignác pozsonyi iskolafelügyelő az udvar besúgója, 1791 szept. 20-án jelenti: Kazinczy útban Bécsből hazafelé betért hozzá. Panaszkodott neki, hogy utóda Kassán, a tankerületnél egy iskolázatlan zempleni nemes lett. »Er sagte, er weine über sein Vaterland, das nun ganz das Opfer des Nepotismus der Grossen geworden seien, indem nun alle wichtigen Stellen des Landes mit den elendesten Menschen, die einen Mächtigen zum Wetter haben besetzt werden.« (Bp. Orsz. Lt. Hungarica aus der Privatbibliothek Sr. Majestät. 11. fasc 7. csomó.)

Magányából, könyvei, iratai közül Ferenc kormányzata hajtja ki. II. Lipót csak kényszerűségből engedett a rendi támadásnak. Ahogy bátyja, József, ő is a felvilágosodott abszolutizmust képviselte. A nemességnek, egyházaknak adott engedményeket csak ideiglenesnek tekintette, s miközben harcban állt a megerősödött rendekkel, titokban szervezte a polgárságot és felkarolta a jobbágyok ügyét. Lipót alatt volt rá remény, hogy a fejlődés iránya megváltozik. Ferenc azonban maga is a rendek oldalára állt. Összefogásuk révén a haladó, felvilágosult polgár számára, — még ha származására nemes volt is, mint éppen Kazinczy, — egyre elviselhetetlenebbé vált a léggör. A való élet elől hiába menekült az irodalomba, »a papi hatalom és a teológusok czéhje« ott sem hagyják nyugodtan. A cenzúra egyre szigorúbb lesz, lassanként teljesen megbénítja az irodalmi életet. Százával kerülnek indexre az előző évek felvilágosodástól áthatott munkái, új írásra pedig szinte lehetetlen engedélyt kapni. Már az irodalom klasszikusai sem találnak védelmet a cenzorok, »az emberi élet tyrannusai«-nak korlátoltsága ellen. Így javít bele a cenzor Kazinczy Gessner-fordításába, 1794 elején pedig a Helytartótanács elkobozza részben már kinyomott Wieland-fordítását. Lehetséges ilyen viszonyok között az irodalomba visszavonulni? Kazinczy úgy érzi, nem! Immár ő sem hallgathat tovább, a harcolók közé kell állnia, »ki-tsikarni a' superstitió kezéből a' véres tört, és irtóztató képeről le-kaparni az áll-orczát«.

1793-tól kezdve egyre sűrűbben találkozunk Kazinczyval Zemplén, Abauj és Bihar megyei gyűlésein. A közszereplésben felénk tanfelügyelő, aki néhány évvel ezelőtt Van Svieten előtt előre betanult üdvözlőszavait sem merte szabadon elmondani, most egyik beszédét a másik után rögtönzi. Résztvesz a vitákban s oly hévvel száll szembe »a szabadság ellenzőivel«, hogy néha barátai már attól féltik, valami bántódása lesz belőle. Bátor szavakkal bélyegzi meg a papság konzervatív és reakciós magatartását, felekezeti túlkapasait, — mert »az államban nincsennek pápisták s kálomisták, hanem csak emberek és polgárok,« — és beszédek sorozatában tüzei a tisztai nemeseket a vallás- és sajtószabadság megvédésére. Az eddig visszavonult szépiró egyre jobban belelendül az ellenzéki politikai szerepbe, s ahogy nő elkeseredése, úgy nő bátorsága, és az általa képviselt ügy igazába vetett hite.

Ekkor, az 1794. év tavaszán, találkozik a jakobinusokkal, Martinovics körével. És bár retteg az erőszakos megoldásoktól, be kell látnia, hogy az ország épületének, az alkotmányának »repedései igazításokat kívánnak,« s ezek békés úton való elérésére egyre kevesebb a remény. Nemi, Kazinczy nem volt forradalmár. De felvilágosodott lényé tiltakozott Ferenc és a rendek reakciós rendszere ellen, s elkeseredésében gyakran, egyre gyakrabban juthatott eszébe, mennyivel jobb volna, ha ezeket a gátló elemeket eltávolítanák a haladás útjából. Lemásolja a Reformátorok Társaságának kátéját, s bár mintegy önmaga ellen is érvelve, neveltetésének és környezetének hagyományaival csatázva, aggályainak, kifogásainak se vége, se hossza, a vitában érvei mind gyöngébbek, s egyre közelebb kerül a radikálisokhoz. Kapcsolatai velük különben sem újkeletűek. Laczkovics Jánost már régtől ismeri, Hajnóczyval meg éppen hosszú évek óta tartó kölcsönös megbecsülés, barátság köti egybe. Megismerkedik Szentmarjayval, a tisztántúli megyék lelkes szervezőjével, s bár neki is ismétlen kijelenti, hogy a társaság elveit és céljait nem helyesli, együtt latolgtatják, kiket volna érdemes a mozgalom számára megszervezni.

A szervezés leglázasabb napjaiban bekövetkezik, amitől titokban rettegett: a mozgalmat felfedezik, Martinovicsot, majd Hajnóczyt, Laczkovicsot és Szentmarjayt elfogják. A lefojtott léggörben, az egyre nyomasztóbb terror alatt, a talán mesterségesen is terjesztett rémhírek közepette, besúgók hadától körülvéve, az idegfeszítő várakozás felmorzsolja Kazinczy lendületét,

és magányos perceiben lelkiismeretfurdalásai vannak. A szabadság és haladás eszméjében, az új világ eljövételében változatlanul hisz, ahogy eddigi törekvéseiben sem lát rejtgetni valót, — de felülkerekednek kétségei a jakobinusok útját illetően. Barátait azonban soha ki nem adja. »En a legnagyobb, legvilágosabb veszedelmekben is tisztelettel s magasztalásokkal merem szólni Hajnóczyról!« — írta később önérzetesen naplójába, s a periratok megerősítik szavait. Amikor kezdeti tagadás után »a testi-lelki szenvedések s az elzárt levegő« valamint az ellene szóló vallomások megtörik ellenállását, sajátkezűleg írt hosszú vallomásában csak önmagát vádolja: a helyeset is helytelen módon akarta elérni, vétett a törvények ellen, méltó a büntetésre. »Egyedül Öfelsége irgalmassága« oldozhatja őt fel »bűnei« alól, — írja — s még ügyvédet sem akar fogadni. Védőjének, Madách Sándor »kőműves testvérnek,« a költő nagypjának, később is csak nehezen sikerül őt meggyőzni, hogy a törvény ellen sem vétett, »ez nem casus criminis laesae majestatis«, emelt fővel nézhet a világ szemébe. De ugyanakkor valóságos védőbeszédet tart fegyvertársai mellett.

Elítéltetését, fogságát példaadó lelkierővel viselte. De vajjon nyomtalanul mult-e el felette ez a hetedfél év? Kiszabadulása után látszólag ott folytatta életét, ahol elfogatása előtt abbahagyta. »En az vagyok, aki voltam« írta, pedig nem volt az. Nem felfogása, — magatartása változott meg. Abban, hogy az általa annyira várt új világ egyszer el fog jönni, továbbra is hisz, de az érte való küzdelem már nem vállalja. Szobájában ott lóg Hajnóczy és Szentmarjay képe; amikor rokona, Szirmay Antal, kéziratot munkájában a »jakobinus összeesküvés« résztvevőit a »hatalmon lévők« szájaize szerint mutatja be, felháborodással utasítja vissza szavait és védelmére kel a mozgalomnak és a benne résztvevőknek. Élete alkonyán pedig, amikor a bécsi rendőrség megbizottja óvatosan érdeklődik multja iránt, felesége, tájékoztatva a kérdezőt férje fogságának körülményeiről, hozzáteszi: férje »erre ma is nagyon büszke«. Mindez azonban a belső arc, — kifelé mást mutat. »Rajta leszek, — írta hazaérkezésekor Bujanovics udvari ágensnek — hogy senmi olyast ne tegyek, a' mi öfelsége kettős kegyelmére méltatlannak mutatna.« De levelének fogalmazványára oldalt odaírta, mintegy mentegetődzésül az utókor előtt, hogy öfelsége kettős kegyelme mellett, »a tömlőcz sanyaruságai« is eszébe jutottak, melynek még a hallása is arra való, »amit az udvar óhajt, hogy rettentessenek el a' kik hallják.« »Példa kellett, hogy rettegjen az ország«, — foglalta egybe később egymondatban a Martinovics-per lényegét. Ez a rettegés egész életén végigkíséri.

1794 és 1801 között az ország képe nagyot változott, Ferenc és a rendek győzelme teljessé vált, s bár a szabadult fogolynek ilyesmi nem jár az eszében, hiába is próbálna a megyegyűléseken ellentmondani. Hogy megváltoztak ezek a megyegyűlések is. Immár egyetlen feladatuk a fentről érkező rendeleteket tudomásul venni. A korábbi parázs viták színhelyén »vad elnyujtózással ülnek« a nemesek, s minden ábrázaton az unalom van festve.»Egy bizonyos éretlenség tónusa, valamely gyermeki petulariliza lepte el még a jobb főket is, mely annyira szégyen, hogy a legtisztelotesb tárgyakat is tiszteletlenséggel, gyakorta pajkos csintalansággal traktálják.« És a régi fegyvertársak? Vérpadra kerültek, börtönök törték össze testi és lelki ellenállásukat, s aki mindezt elkerülte, az is megcsendesedett, lojális magatartásával tüntet. Kazinczy tudja, hogy gyanús szemmel nézik s a vele való érintkezéstől is félnek. Az uralkodó nem fogadja őt, amikor kihallgatásra jelentkezik, Festetics György gróf, a Georgicon alapítója, társaságban, tüntetően elkerüli Felsőbüki Nagy Pál pedig nem mer levelére válaszolni, mert az udvarnál szemére vetették, hogy olyan emberekkel barátkozik, mint Kazinczy. De a régi zempléni cimborák sem viselkednek másként. Közülük legtöbbré

ráillik, amit Rhédey Lajosról írt : »akkor (t.-i. az 1790-es években) éppen olly patrióta volt, mint a' hogy most nem az,« akik, mint Rhédey is »kereszt, kulcsok, titulusok« után szaladgálnak. Kerülik a vele való találkozást, mintha csak saját lelkiismeretük elől futnának. Ebbe a társadalomba Kazinczy soha sem tud egészen beleilleszkedni, s ha a kortársak ezt nem veszik is észre, ő érzi. De bíráló szót ejteni nem mer, nem engedi szóhoz jutni a fogság, a börtön emléke. Még évek mulva is fel-felriad éjjel s az elfogására kirendelt vasasok zaját véli hallani. Álmában megjelenik előtte a börtön, »a' hol hajótörést szenvedvén, a' nyelvedő habokkal küzdött.« 1815-ben, amikor családjával Bécsben jár, egy ismeretlen német nevű gróf inasa keresi, mondván, ura kéri, keresse őt fel, írásaival együtt. A tudatalatti félelem elemi erővel tör fel Kazinczyban : eszébe jut, hogy egyik fogolytársa »éppen ilyen technával fogattatott el.« — »Képzeld el, barátom, — írja Dessewffy Józsefnek, — mint aludtam egész éjjel, noha tisztának, véltlennek érzém magam. Másnap úgy csókoltam meg feleségemet és gyermekemet, hogy ez az utolsó csók, mellyet nekik adhatok az életben, de nekik nem szólottam. Rettegve mentem be a' Városba. A' Herrngassenben, a' Lichtenstein házánál úgy valék, mintha a' Chaffotot láttam volna magam előtt.«

Egy életen át nem tud szabadulni a vérpad emléképtől. Látszólag beleilleszkedik a rendi világba, csak belül lázadozik ellene. A megyegyűlésék korábl ellenzéki szónokát pedig hiába keressük.²⁾

Az 1794-beli, csak nagyon felületesen ismert Kazinczyhoz szolgáltat néhány adatot az alábbi öt levél. Mind az öt a Martinovics-per iratanyagából került elő.

1.

1794 február 21, Nagyvárad

Kazinczy levele Hajnóczy Józsefhez

a Bihar megye közgyűlésén történekről, Sauer Kajetánról, saját magáról és Szentjóni Szabó Lászlóról.

Sk. ered. : Bp. Orsz. Lt. Bécsből visszaadott anyag. Vertraulische Acten 52. fasc. 20. csomó.)

Gr[oss] Wardein 21 Februar 1794.

Szabó¹⁾ wird Dir erzählt haben, dass ich wegen der hier am 10. zu haltenden Congreg[ation] eiligst herkam, auf der Reise durch hemorrhoidal Umstände überfallen bin, darum, als er samt der Deputation abging,²⁾

²⁾ Az idézetekre ld. : *Kazinczy levelezése*, II. 307. és 448. sz. ; III. 611. és 707. sz. XIII. 2943. sz. ; XVII. 3922. sz. ; továbbá : naplójegyzeteit : M. Tudományos Akad. kéziratár, Tört. 4-edr. 12. és 15. sz., *Fogságom naplója* és a Kir. Táblán benyújtott vallomása : Orsz. Lt. Vertr. A. 44. fasc. Kazinczy periratai 5. sz. mellékl.

¹⁾ Szentjóni Szabó László (1767—1795), a költő, ekkor Bihar megye jegyzője.
²⁾ A Helytartótanács 1792 szeptember 25-én kelt kéziratában a vegyesházasságokból született gyermekek egyházi hovatartozását és vallási neveltetését, az addigi gyakorlathoz viszonyítva, a protestánsok hátrányára szabályozta. A rendelet a protestánsok körében megszerezte nagy nyugtalaniságot keltett s a keleti megyék, köztük Bihar, feliratokban fordultak az uralkodóhoz, és kérték a számukra hátrányos, az addigi gyakorlattal és a törvényekkel is ellenkező rendelet megváltoztatását. Ferenc király az országos felzúdulásnak engedve, 1793 januárjában el is rendelte a rendelet részbeni módosítását. (M. Kanc. 1792 : 1585., 8104., 10.613. sz.) Bihar megye felterjesztésének tiszteltlen és támadó hangja azonban magára vonta az uralkodó neheztelését, (az 1792 dec. 3-án kelt felirat ld. M. Kanc. 1792 : 15.181. sz. a.) s ezért 1793 jan. 28-án kelt leiratában megróttá a megyét, majd amikor a megye a sajtószabadág ügyében is felírt, a Kancellária

da lag ; ich habe also nichts nachzutragen, als dass ich noch immer liege, u[nd] sehr elend liege, u[nd] nicht weiss, wie lange ich noch werde liegen müssen.³⁾ Die schöne Congr[egation] den 12. in Kaschau, u[nd] den 17 in Ujhelly sind versäumt, wo ich so manch gutes hätte wirken können!⁴⁾

Du wirst es schon wiessen, was hier die prohibition der Extractus Legum de St[atu] Eccl[esiastico] gemacht hat. Die Re[praesentation] ist hübsch, würde hübscher seyn, wenn man nicht zu szelidül repraesentiren gut fände.⁵⁾

Der Ob[er]gespann⁶⁾ schrieb her an Péchy⁷⁾ ex off[ici]o, dass er die Sache bey der Congr[egation] dahin lenke, dass S[ein]e Maj[estät] durch ihn, den Ob[er]gespann, ad revocationem Comissionis angefleht werde, u[nd] er steht gut für die Folge.⁸⁾ Der Brief kam hier an, da die Deput[at]ion schon in Pesth war, der Subst[itutus] V[ice] Gesp[ann] Böthy⁹⁾ öffnete ihn, u[nd] wies ihn meinem Bruder.¹⁰⁾

Rhédey Lajos¹¹⁾ fragte den Sauer¹²⁾ beym spiel, warum denn Solche Männer wie Aloys Batthyáni¹³⁾ nicht applicirt werden? —Sauer : Pergat D[ominatio] V[est]ra cum ista quaestione. Tamen scit totus mundus, quod a recordatione hominum debiliior Referendarius non fuerit, sicuti demortuus Pogány¹⁴⁾; et tamen Pogány tot gradibus stat prae Aloysio Batthyani, ut ne cum Pogány quidem conferri dignus sit. Hac ratione haberemus pulchros

javaslatára elhatározta a megye tisztikarának leváltását. Mivel a megye főispánja, Telesi Sámuel gróf erdélyi főkancellár, aki a franciák elleni háborúhoz szükséges adók megszavazása szempontjából, a megye általános hangulatára hivatkozva, nem helyeselte a tisztújítás elrendelését, betegsége és elfoglaltságára hivatkozva, maga helyett királyi biztos kiküldetését kérte, (M. Kanc. 1793 : 14.179. sz.) az uralkodó Arad megye főispánját, Almássy Pált bízta meg a tisztújítás végrehajtásával. (M. Kanc. 1793 : 8993., 13.160. és 1794 : 318., 1142. sz.) Az erről rendelkező legfelsőbb leiratot az 1794 februári közgyűlésen tárgyalta meg Bihar megye s elhatározta, hogy újabb feliratban bocsánatot kér az uralkodótól tiszteletlen szavaiért és kéri a tisztújítás elengedését. A feliratot Péchy Imre alispán vezetésével küldöttség vitte Budára a nádorhoz, kérve annak továbbítását és a nádor pártfogását. Ennek a küldöttségnek volt egyik tagja Szentjóbi Szabó is. Az uralkodó egybékint a megye választás viselkedését látva, a nádor közbenjárására visszavonta a tisztújításra vonatkozó rendeletét. (M. Kanc. 1794 : 2865. sz.; ld. még Malysz E. : *Sándor Lipót főherceg nádor iratai*. Bp., 1926., 81., 128. és 129. sz.)

³⁾ 1794 márc. 4-én még mindig beteg, ágyból ír Kiss Jánosnak. (Váczy : *Kazinczy Ferenc levelezése*. II. 437. sz.)

⁴⁾ Abauj és Zemplén megye közgyűlései, melyeken a cenzúrával kapcsolatos legújabb rendeletek megtárgyalása is napirenden volt.

⁵⁾ Hajnóczy névtelenül megjelent munkája : *Extractus legum de Statu Ecclesiastico Catholico in Regno Hungariae latarum*. 1792. A Kancellária javaslatára az uralkodó 1793 szeptember 28-án a munkát eltiltotta és a fellelhető példányok elkobzását rendelte el. (M. Kanc. 1793 : 9874., 10.443 és 12617. sz.; Helyt. Tan. It. Depart. revisionis librorum 1794, fons 2., pos. 18. és 27., továbbá fons 63. pos. 1—8.) Az immár sorozatos könyveltöltések ellen (közttük volt Hajnóczy két másik névtelenül megjelent munkája is) Bihar megye több feliratban tiltakozott a nádornál. Ld. 16. jegyz.

⁶⁾ Telesi Sámuel gr. (1739—1822.), erdélyi főkancellár.

⁷⁾ Péchy Imre (1753—1841.) 1791—1803. Bihar megye első alispánja.

⁸⁾ Almássy Pál aradi főispán kir. biztosként való kiküldetésére céloz. Ld. 2. sz.

jegyz.

⁹⁾ Beöthy László.

¹⁰⁾ Kazinczy Dienes (1761—1824.), ekkor Bihar megye főjegyzője.

¹¹⁾ Ezidőből több Rhédey Lajost ismerünk, mind ugyanannak a családnak tagjai. Itt valószínűleg Zemplén, Bihar és Szatmár megyék táblabírájáról, II. József volt hívről van szó (1763—1831.), akit 1798-ban forradalmi kijelentéseiről töröltettek a táblabírák sorából. (Ld. Domanovszky S. : *József nádor iratai*. Bp. 1925., I. 46., 58. és 86. sz.)

¹²⁾ Sauer Kajetan gr. (1744?—1811.), arbei választott püspök, váradi nagyprépost. Ld. a 18. sz. jegyz.

¹³⁾ Batthyány Alajos gr. (1750—1818.), az *Ad amicam aurem* c. munka szerzője, az 1790—1791. országgyűlésen a felvilágosodott ellenzék egyik vezérszónoka.

¹⁴⁾ Csebi Pogány Lajos (—1793.), a jozefinizmus hlve, Bereg megye főispáni adminisztrátora és kancelláriai tanácsos.

referendarios! — Wie gefällt Dir das! ich bitte es dem Statthaltereyrath H[errn] v. Vay¹⁵⁾ zu erzählen.

Eben Sauer sagte meinem Bruder, den er recht wohl leidet, au contraire dem er prächtige presente macht, wie neulich eine goldene Dose von 56 Ducaten Werth. — Iste I[nclitus] Co[m]it[at]us semper se tenet bene, dum aliorum Co[m]it[at]uum exempla non sequitur. Dolendum, quod se per alios duci patiatur. U[nd] nannte ihm da einige Vorfälle. Unter andern sagte er, in negotio etiam libert[at]is preli in Congr[egatione] quam pulchre se ab initio gessit, sed tum sunt sufflaminatoriae istae Co[m]it[at]us Abauj[variensis] et Szabolch[iensis] literae lectae, et totum erat destructum. Ut ut is verum sit mihi dicendum, confiteri debeam, fratrem D[ominionis] V[est]rae rem totaliter destruxisse cum suis perorationibus.¹⁶⁾

Von der Gömörer Repr[äsentatione] in negotio preli sagte er, er habe nie eine Repraesentationem magis stupidam gelesen.¹⁷⁾

Doch gedankt sey dem Himmel, dieser Templomi róka soll ein Gelübde gethan haben, nach seinem 50-st[en] Jahr in keine öffentliche Versammlung zu kommen, sie mögen Capitulares Sessiones, od[er] Co[m]it[at]uum Congr[egationes], oder wie immer heißen. U[nd] diese glückliche epoche soll bereits da seyn. Sein Glück dass er sein 50-stes Jahr vor dem 10. Febr[uar]

¹⁵⁾ Vay József (1752—1821.) helytartósági tanácsos, korábban Szabolcs megye alispánja, az 1790—1791-es országgyűlésen a köznemesség egyik vezére.

¹⁶⁾ Ferenc király 1793 január 14-én és ápr. 18-án (M. Kanc. 266. és 4056. sz.) az addigi könyvreviziót jelentősen megszigorító rendeleteket adott ki, amelyek ellen a megyék egyre-másra tiltakoztak. Felirataikat többnyire ki is nyomatták, hogy tájékoztatásul egymásnak is megküldhessék. Különösen Gömör megye felirata kellett nagy visszhangot. (Ld. 17. jegyz.) — Abauj megye itt említett első felterjesztése (kelt 1793 jún. 10-én, a kassai generális gyűlésen, M. Kanc. 13.439. sz.) Gömör megye nyomán leszögezi, hogy a sajtószabadság a közszabadság záloga, majd a nemzeti művelődés szempontjából is aggalyt fejezi ki a sorozatos könyvelkobzások miatt. (•Homines eos, quibus cura revidendorum librorum concredivit est, clavam ipsius culturae Nationis in manu tenere.) Augusztus 12-i közgyűléséből új felterjesztést küldött a megye, azt fejtette, hogy a sajtószabadság ügye az országgyűlés elé tartozik. (U. o. és M. Kanc. 1793. 8062., 13.469., 14.390. sz. Az uralkodó rosszalló válaszirata: M. Kanc. 1794 : 768. sz.) — Szabolcs megye feliratát eredeti szövegben nem sikerült megtalálnom. A kancellárián készített kivonata szerint lényegében megegyezett Abauj megyéével. (M. Kanc. 1794. 3245. sz.) — Bihar megye először 1793 szeptemberi diószegi közgyűlésén foglalkozott a cenzúrával. Feliratában (M. Kanc. 1793 : 13.439. sz.; szövegét leköszölte Schilözer *Staatsanzeigen-je*, tartalmát ld. Concha Gy.: *A kilencvenes évek reformszemléje*, Bp., 1885. 225. l.) A sorozatos könyveltiltásokban a gondolatszabadság sérelmét látja és a nemzeti becsület nevében tiltakozik ellenük. — Kazinczy részvételét a tárgyalásokban csak saját feljegyzéseiből ismerjük. A sajtószabadság ügyében én Kassán, Mád, Kálló, Diószegen szónokoltam, ez utóbbi helyen Sauer prépost jelenlétében. — írta később, 1809 nov. 30-án, Rummy Károly Györgynek. (*Kazinczy levelezése*, VII. 1601. sz.) De talán a hozzászólásokon túlmenően a felterjesztések megfogalmazásában is közreműködött. Bihar megye felterjesztésének egyes részét olyan ember tollára vallanak, akinek az irodalom és annak szabadsága valóban szívügye. (•... Calumniosiores nationis nostrae nos barbaros esse publicarunt, et hodie clamant. Si arbitraria modernorum censorum activitas ultra quoque admittetur, veremur ne horum culpa merito pro talibus reputemur. Nam annon defectum culturae reddenet, librorum etiam philosophicorum censura, librorum qui in dictionibus Suae Majestatis alis publice et libere venduntur. Certe dolere debet sortem sanae philosophiae eruditus orbis, quando verionem operis philosophi Mendelson, sub titulo Phaedoni, per censuram Hungaricam revideri, et censuræ subjici, Irno castigari etiam et truncari audit. Nostra quidem opinio relate ad opera philosophica, politica, historica, et religionaria, censores non sine correctionis et prohibitionis, sed refutationis, constituendi forent, et his injungendum esse judicamus, ut falsas scriptorum opiniones, — si tamen pro censura submitti debent — indicare, simul tamen in adjuccendis notis refutare teneantur.) Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a kancellária szerint Szatmár megye felirata Biharéval „im Wesentlichen ganz übereinstimmte“ (M. Kanc. 1794 : 3245. sz.), ezt a megjegyzést talán Kazinczy tényleges közreműködésének javára írhatjuk.

¹⁷⁾ Gömör megye nagy port felvert felterjesztése a francia felvilágosodás érveivel bizonyítja, hogy az emberi jogokhoz szervesen hozzátartozik a sajtószabadság is. (M. Kanc. 1794 : 768. és 3245. sz.; a felirat tartalmát közli Ballagi G.: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bp., 1888. 772—774. l.; ld. még Concha : *i. m.* 224—225. l.)

erreicht, denn die Stände sagten laut in der Congr[egation]: Itt árulónak kell lenni! — Ki volna az? — Sauer! Hol van? — Nincs itt! — Szerencséje, mert megtanulná, hogy kell egy V[árme]lyét a' K[irály]nál elérülni.¹⁸⁾

Aus dem letztem Hirmondó las ich die patriotische Handlung der (!) Ref[ormirten] Superintendentis cis Danubium. Vivant. Der gute König wird gewiss eben so sehr sich über die Aeusserung gefreut haben, als über die 10.000 Fl[orensen], die in sich selbst nicht viel sind, aber einer (!) Kalvinisch[en] Superintendentens doch Ehre machen müssen¹⁹⁾.

Lieber Fr[eu]nd, ich habe Dir Geld zu schicken. Wäre es Dir nicht unangenehm, den Statthalt[erey]rath Majthényi²⁰⁾ zu fragen, ob ich in seinen Händen etwas habe, u[nd] wenn ich eins hätte, dies in rationem hujus zu übernehmen. Auch wär es mir lieb, wenn Du die 2. Helfte meiner Ung[arischen] Übersetz[ungen] die ich bey ihm habe, übernehmest.

Adieu, in dem Geschwätz mit Dir Vergass ich auf meine Schmerzen. Lebe wohl u[nd] liebe mich.

[Utóirat kívül:] Mein Bruder, dem ich dies vorlas, bat mich Dich in seinem Namen zu grüssen. — A propos, ich vergass Dir ja [durch] den Ganzen Brief zu sagen, dass meine Hemorrhoiden mich seit den 9-ten Febr[uar] zu einem wahren sansculotten gemacht. Ich habe wirklich keine gatya, u[nd] kann keine haben. Wie verschieden man alles werden kann. Ich sansculotte!²¹⁾

2.

1794 július 12, Regmecz

Kazinczy levele Hajnóczy Józsefhez

Szentmarjai Józseffel küldött üzenetéről, Vay Miklósnak egy magyar színház felállítására vonatkozó terveiről, Gyulai Sámuel gróffal való beszélgetéséről és Szentjóni Szabó Lászlóról.

(A Kir. Itéltőtáblán készített töredékes másolatai: Bp. Orsz. Lt. Bécsből visszaadott anyag, Vertr. A. 44. fasc. Kazinczy periratai, 7. sz. mellékt. és Vertr. A. 43. fasc., Szláv György periratai, 5. sz. mellékt.)

Regmetz den 12-ten Jul[i] 1794.

Szentmáriay, den ich gestern in Patak zurück liess, und der mir die Freude, mit mir von Károly bis Patak zu reisen, machte, bringt Dir manche angenehme Nachricht. Besonders von meinem Bruder Dienes, von Ober

¹⁸⁾ Célzás Sauernek az 1790-i országgyűlésen tanusított denuncióló magartatására, amikoris Bihar megyét egy röpiratban megvádolta, hogy a váradí káptalan alá tartozó hajdúfalvakat azért akarja felszabadítani, hogy bennük mindenre kapható támogatót kapjon az uralkodó ellen. Egyébként Sauer az országgyűlés alatt és később is rendszeres tudósításokban számolt be Il. Lipótnak a rendi ellenzék tagjairól. (Ld. Mályusz : *t. m.* 9. sz. és Eckhardt S. : *A francia forradalom eszméi Magyarországon*. Bp. 1924., 37—38. 1. Sauer jelentésel: Bp. Orsz. Lt. Hungarica aus der Bibliothek Sz. Majestät, 15. fasc. 13. csomó.) gr. Almásy Ignác generális felesége, Splényi bárónő, az udvar besúgója, Sauerit így jellemezte 1791 július 20.-i jelentésében: »gr. Sauer ist der Christus unter den Juden ... Ich wollte wünschen dass wir mehr Sauer hätten.« (U.o. 11. fasc. 1. csomó.)

¹⁹⁾ A bécsi *Magyar Hirmondó* 1794 február 14-i számában (216. l.) A superintendia területén történt gyűjtés eredményét, pontosan 10.203 Ft 40 kr-t, küldöttség vitte Bécsbe, hogy az uralkodónak a franciák elleni háború költségeire felajánlja.

²⁰⁾ Mathényi László (? —1825.) honti alispán, helytartósági tanácsos.

²¹⁾ Ezt az utóiratot Németh János kir. jogügyi igazgató, a felségárulási perben a közvádoló, másolatban csatolta a periratokhoz, replikájában úgy tüntetve fel, mintha ezekben a sorokban Kazinczy kérkednék Jakobinus mivoltával. (Bp. Orsz. Lt. Vertr. A. 44. fasc. Kazinczy periratai, 6. sz. mellékt.) Kazinczy naplójából tudjuk, hogy védőügyvédjének megiltotta, hogy erre a vádra »csak egy szót feleljen, s a direktor ezen cselekedetét »aljasságnak« nevezte. (*Fogságom naplója*. 1795 ápr. 29.)

Stuhrlicher Szlávy, von dem Ober Notár Gáspár Pál in Szatthmarer Comitát, und seinem Vice Notár Ludwig Kengyel, mit denen ich in Károly mich sehr nach Wunsch unterhielt...^{a1}—)

Er wird Dir auch erzählt haben, wie Baron Niclas Vay 40 tausend fl[orenos] subscription für die Unterhaltung des Ungarischen Theaters zusammen brachte. Sein Plan ist dieser: 400.000 fl[orenos] sollen zusammen geschossen werden. 100.000 sind bestimmt um ein Theater-Haus aufzuführen, das von der Dignité der Nation Zeug [sey] könne. Die Interessen von den 200 tausend dienen zur Unterhaltung der Schauspieler, der Musick, zur Anschaffung der Decorationen, zur Renumeration derjenigen, die die beste Stücke liefern werden. Die Subscription wird unter tausend fl. nicht angenommen. An der façade des Gebäudes wird eine Inschrift stehen, die in 5—6 Worten das Vaterland zu lieben lehre, und die Namen der Subscribirenden nach alphab[etischer] Ordnung, Magnat und nicht Magnat, vermengt. Auch sollen die Schau Spieler Appartements fähig werden, dass heisst, in jedes Haus eintritt haben. Que vive Vay!...²⁾

In Siebenbürgen herrscht ein finsterer Aristocratismus; damit sind sogar die besten Köpfe tief beschlagen. — In dem Grafen Samuel Gyulay lernte ich einen für das allgemeine Wohl eifrigen Mann kennen, — aber da sah ich gar bald, was Er sey. Ich zog ab, das Er mir wohl ansah. Ich wies Ihm ein Ung[arischer] Lied, und rechnete auf seinen Beifall. Nein! Neín! sagte Er mir, das sind lauter Moscovitische Unterminierung...³⁾

Nun manches von Szabó Latzi... Dem Szlávy hat Er manche Sachen gezeigt, ohne dass Frage dieserwegen den Szentmáriay... Ich empfehle Dir Szabós Besserung, und umarme dich...⁴⁾

a) Kazinczynak ez a levele csak töredékes másolatban, illetve másolatokban maradt ránk, vagyis a kir. jogügyi igazgató csak azokat a részeket íratta le, amelyeket a perben felhasználhatott. A kihagyásokat azonban jelezte a másoló azzal, hogy odaírta: etc. Félreértések elkerülése végett mi ezt három ponttal jeleztük mindenütt.

¹⁾ Nagykarólyban 1794 július 7-én iktatták be Károlyi József gróft Sztátmár megye főispáni székébe. A beiktatáson megjelent Sztátmár, Zemplén, Bihar, Abaúj és Szabolcs nemességének nagyrésze. Ahogy később a nádor írta egyik jelentésében az uralkodónak, ezen az installáción feltűnés nélkül találkozhattak az északkeleti megyék forradalmi elemei megbeszélhették terveiket. (Ld. Mályusz: i. m. 174. sz.) Kazinczy itt ismerkedett meg Szentmarjayval, aki azután útban Pest felé, Károlytól Patakig vele egy kocsin utazott. „Ki ez útban szorosan öszvefontunk.” — írta 1810-ben (Megjegyzése Szirmay A., sacobinonim Hungariconim Historia c. munkájára, 12 §, *Hazánk*, 1888) A Kir. Táblán 1795 febr. 4-én kelt írásbeli vallomásában Kazinczy részletesen elmondja, mit beszélgetett Szentmarjayval, a Szabadság és Egyenlőség Társaságával kapcsolatban, (melynek kateját Szulyovszky Menyhért már előzetesen megismertette vele.) Szentmarjayt kívül mással a titkos társaságról nem beszélt, — mondja vallomásában. Igaz, Gáspár Pálnak, Sztátmár megye főjegyzőjének említette, hogy majd ad neki olvasásra egy érdekes írást (az Ember és a Polgár katejára gondolt), de aztán mégsem adta oda és többet Gáspárral sem beszélt. (Kazinczy periratai, i. h. 9. sz. mellék.) — Kengyel Lajos Sztátmár megye jegyzője. A kir. jogügyi igazgató a per folyamán mindenáron szeretete volna rá és Gáspárra rábizonyítani, hogy részesek az összeesküvésben, de ez végül sem sikerült. Kazinczy nem valott ellenük, jóllehet Szentmarjay vallomása szerint, neki mondták, hogy ezeket és Dénes öccsét beavatja a társaság titkaiba. (Vertr. A. 46. fasc. Szentmarjay periratai, 4. sz. mellék.)

²⁾ A megyék által kezdeményezett, a „valóságos és a nemzetnek tulajdon díszét, méltóságát kiabrázó és a tárgy fontos voltánál valóban megfelelően nemzeti játékszín építésére s örökös virágzására” vonatkozó mozgalom részleteit l. Bayer J.: *A nemzeti játékszín története*. Bp. 1887. I. 202. skk. I. és Mályusz: i. m. 161. sz. — Az adakozók sorában egyébként Kazinczyt is ott találjuk. — Vay Miklós br. (1756—1826.), mérnök-kari tiszt, később insurgenztábornok. Életről Kazinczy: *Pályam emlékezete*, Bp., 1931. 248., 254. l.

³⁾ Gyulay Sámuel gr. (1719—1812.) altábornagy. Az 1790—1791-es országgýyülésen az udvarellenes párthoz tartozott. Kazinczy a nagykarólyi installáción találkozott vele.

⁴⁾ A levélnek ezzel a részével kapcsolatban különösen sokat faggatta Kazinczyt a kir. jogügyi igazgató. 1795 február 26-án Kazinczy az alábbi feljegyzést adta át a jogügyi igazgatónak (Orsz. Vertr. A. 52. fasc. 20. csomó.): „Magnifice Domine Consillarie,

1794 július 24 [Regmec?]

*Kazinczy levele Hajnóczy Józsefhez
Wieland-fordítása eltiltásáról, az abaujmegyei gyűlésen a sajtószabadságról és
a cenzúráról folytatott vitájáról.*

(Sk. eredeti : Bp. Orsz. Lt. Bécsből visszaadott anyag, Vertr. A. 52. fasc. 20. csomó.)

Den 6. Therm[idor] 2.

Nicht eine Stunde dauerte unsre Congreg[ation] in Abauj mehr, als dein lieber Brief, samt dem meines Aszalay,¹⁾ der mir die Test[imonia]les wegen den Diogenes mitbrachte, ankam. Und so war es keine Möglichkeit mehr meine Klage einzureichen. Das will ich in der zukünftigen Congr[egation] und zwar überall wo ich Compossessor bin, nehmlich in Abauj, Zemplin, Bihar und Szabolcs. An der letzten Seite dieses meines Schreibens soll die Copie des diesetwegen ergangenen Statthalterey Befehles stehen.²⁾

Causarum Regalium Director, Domine Gratosissime humillime colendissime! Hesterno Magnificae Dominationis Vestrae jussui, ut quid hoc fuerit, quod ego in literis Hajnoczio missis, Ladislaum Szabó ordinairo iudlium Comitatus Bihariensis Georgio Szlávý ostendisse, ob angustiam loci non tam scripsi, quam medio Francisco Szentmarjay nunciavi, recogitare, obtemperaturus, omnes colloqui illius, ex quo ego ad notitiam hujus rei deveni, circumstantias memoria revolutans, videor mihi quaestionem propositam id assecutus, ut desiderio Magnificae Dominationis Vestrae in ea solvenda abunde satisfieri possit; atque ita rem hanc, ea qua par est, reverentia sequentibus gratioso ejusdem obtutui substerno. — Fecit mihi Georgius Szlávý Károlyini in spissa hospitum Comitiss Installati multitudine et sub strepitu concentus musici nonnullas quaestiones de ritibus lberorum mularorum, sibi unice ex scriptis typis vulgatis notis; et hac occasione fuit, ut signo execratae coalitionis Reformatorum indice in palmam suam picto, me interrogaverit, quod vero hoc signum sit? Ego dixi, hoc non esse ex signis liberorum mularorum, et interrogavi illum cum aliqua admiratione, ubinam illud viderit? Dixit mihi illud Ladislaum Szabó sibi ostendisse. Res mihi incussit dubium, annon is etiam ad coalitionem hanc raptatus fuerit, et non potui mihi temperare, ne illum, quid vero Szabó hoc denotari dixerit? interrogarem, sed responsi loco accepi, nil sibi praeter figuram signi manifestatum esse. Actus hic Szabóianus videbatur mihi vanitatis illius, cujus quidem a me semper abunde arguebatur, indicium; et cum Hajnóczy ob pluris factum Hatvanium me in proximis suis litteris objurgaverit, aripui occasionem inter alia vanitatis ejus specimina hoc etiam novius Hajnoczyo detegere. Multum recogitavi, Magnifice Domine Consiliarie Director! ut plures adhuc colloqui hujus circumstantias in memoriam meam revocare possim: sed cum res haec nec momenti alicujus peculiaris mihi visa fuerit, nec ab octo mensibus recollectionem meam subiverit, nil plus conquirere potui. Credibile est colloquium nostrum in tam frequenti multitudine his interruptum fuisse. Quod Szlávým attinet, ejus curiositati in explicatione *signine?* vel *signorum?* non amplius reflecto, per me satisfactum non est, cum constituerim, usque penicilorem instituti per bonos quidem (ut mihi de Hajnóczy et Szentmarjay infelix persuadebam) homines promotae, sed vel ipso primo vultu horrorem in cubulis, cognitionem, ejus propagationem differendam; ipsium vero extiale illud scriptum nec fuit, (ut illud in priori meo scripto jam exposui) Károlyini mecum. Hic a Szlávýo divulgus, cum eo mense tantum Septembri, integrum fere mensem tardius ac Hajnóczy interceptus est, conveni, sed illum nefastae huic societati immixtum nec tunc observavi. — Haec sunt ea, quae relate ad jussum Magnificae Dominationis Vestrae hesternum ingenuo quidque candore, sed facile labili recollectione referendum habui. Caeterum me testatis tanta cum animi benignitate gratis devoveo, perennique cum veneratione persisto Magnificae Dominationis Vestrae humillimus servus, Franciscus Kazinczy. 26-a Februarii 1795. — Szlávý György (1764—1818) Bihar megye főszolgabírája, akit a felségárulási perben háromévi börtönre ítélték, Kazinczyval meg egyezően adta elő ezt a beszélgetést március 27-i kihallgatásakor. (Szlávý György periratai, i. h. 3. sz. meliékt.)

¹⁾ Aszalay János (1767?—1796.), a pataki normális iskola igazgatója, korábban Kazinczy öccsei mellett nevelő. A Martinovics-perben háromévi börtönre ítélték.

²⁾ Kazinczy Wieland-fordítása, melyet még az 1790. évben készített, *Sokrates Mainomenos, az az a Sinopei Diogenes Dialogusai, Wielandból* címen 1793-ban jelent meg

Der Grund, warum meine, Imprimatur erhaltene, Übersetzung angehalten wird, wird dadurch angegeben, ut cum distractio ipsius originalis libri neutiquam singillatim, sed duntaxat in nexu cum omnibus operibus Wielandianis admittatur. Bedenke nur wie das csizsmacherisch lateinisch aufgesetzt sey! Wohl, Wielands Werke darf man also einzeln nicht verkaufen, sondern alle seine Schriften zusammen. (Das doch falsch ist.) Warum erlaubt man also dass die Übersetzung des Katolisch gewordenen Vályi a' *Keresztvény érzékenységei* (unter Wielands frühesten Schriften sub titulo: *Empfindungen eines Christen*, bekannt) verkauft werde?) Ist denn zwischen seinen Schriften mehr Zusammenhang als unter Cicero's, der bald fr[eu]ndsch[af]tliche Briefe, bald Scipios Traum, bald eine Rede pro Lege Manilia, bald De finibus bon[orum], bald philos[ophische] Quaestionen, bald philippische Donnerreden schreibt? Was braucht der, der Wielands Diogenes kennen wünscht, seine Musarion, seinen Oberon, seine Abderiten, seinen Lucian, seinen Horaz zu lesen? — Nicht das ist die wahre Ursach, sondern das, dass mein Wielandischer Diogeness die Herrn Pfaffen von Korinth u[nd] von Ungarn geisselt. — Aber ich will sie kriegen. Ich wünschte, dass B[aron] Schaffrath, der um einen rothen Gürtel feil war,⁴⁾ mir recht viele exempl[aria] confiscirt hätte. — In dieser meinen Geist ganz abmattenden Hitze bin ich zu nichts nutz. Es kommt eine glückliche poetische Stunde, und dann seze ich einen kühnen Aufsatz an den Palatin auf, u[nd] verklage die Schwarzröde.

Bey unsrer jezigen Congreg[ation] fiel nichts merkwürdiges vor. Unsrer energie, die wir im vorigen Jahr haben contestirt, schien ausgestorben zu sein. Es war Wunder, dass man die Szatthmárer Repraesenta[tion] wegen der hinübersez[ung] der Universitaet nach Gran mit Vergnügen zuhörte. Bey dem §.: dignetur Sua Ma[jes]t[as] S[acra]t[i]s excessus qui Pesthini perpetrantur cum excessibus qui Tyrnaviae aut Agriae perpetrati sunt conferre, machte ich die zuzuhörenden aufmerksam, und so war die Catholische Parthie fuchswild aufgebracht u[nd] beschämt. Igen, mert ha Pesten csinálnak excessust, mindjárt azt mondják: Jurátus cselekedte.⁵⁾

Trattnernél, Pesten. 1794 május 30-án a könyv terjesztése eltiltatott, a Kazinczytól ebben a levélben közölt indokolás alapján. (A kancelláriai rendelet szövegét Kazinczy közli levele végén. Ld. Helyt. Tan. lt. Depart. revisionis librorum 1795, fons 9 pos. 2., 5., 7., 8. és M. Kanc. 1794: 13.304. sz.) Kazinczy gondolt rá, hogy folyamodik a végzés megváltoztatásáért, de elfogatása ebben megakadályozta. (V. ö. Váczy J.: *Kazinczy Ferencz és kora*. I. Bp., 1915., 443—446. l. és Czeizel J.: *Kazinczy Ferencz élete és működése*. I. Bp., 1930., 225—226. l.)

⁴⁾ Vályi K. András (1764—1801., 1792 óta a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára.) Wieland-fordítója 1791-ben jelent meg.

⁵⁾ Schaffrath Lipót br. (1734—1808.), kegyesrendi szerzetes, a pesti piarista gimnázium igazgatója, pesti censor.

⁶⁾ Amikor 1784-ben az egyetemet Budáról áthelyezték Pestre, felmerült az a gondolat, nem volna-e helyesebb valamelyik kisebb városba áttenni az egyetemet. Elsősorban Esztergom és Vác kerültek szóba. A probléma megoldása éveken át húzódott, hogy Ferenc uralkodásának elején újult erővel merüljön fel. A kancellária az Esztergomba való áthelyezése mellett foglalt állást, a megyék véleménye azonban erősen megoszlott. Egyrésziük, főként arra hivatkozva, hogy az egyetem katolikus jellegű, másrészt pedig, hogy a nagyváros légköre nem alkalmas az ifjúság helyes irányú vallásérkölsi nevelésére, az Esztergomba való áthelyezést pártolta. Egy másik csoport a Vácra való áthelyezést szorgalmazta, mondván, hogy ez közel van Pesthez, viszont az ifjúságot nem fenyegetik a nagyváros veszedelmel. A keleti protestáns megyék és mindazok, akik a felvilágosultak táborához tartoztak, egyedül Pesten látták azt a kulturális keretet, amely az egyetem számára alkalmas. (A részletekre ld. Domanovszky: *József nádor iratai*, I. 14. sz. és Pauler T.: *A budapesti m. kir. tudományegyetem története*. Bp., 1880., 303—312. l.) — Szatmár megye itt idézett felirata az egyetem Pesten hagyása mellett foglalt állást. Ervei: a protestáns hallgatók számára sem Esztergom, sem Vác nem biztosít megfelelő környezetet. Azt, hogy a nagyváros erkölcs telenségére nevel, a megye nem látja igazolva. Itt következik a Kazinczy által emlékeztetőből idézett rész: »oramus Celsitudinem Vestram

Den 1. Tag der Congr[egation] verkündete man das Intimat wegen der Pressfreyheit.⁶⁾ Látjuk hogy ő Felsége nagyon inhaereál. — Was ist das? sagte ich; werden wir denn anstatt Gründe zu wiegen, blos das ansehen, ob es nicht wiederholt befohlen wird? Ugy, de mikor nincs róla törvény? — Hát a' más részre van? — Nincs, de mit csináljunk hát? — Rekapituláljuk a' mit mondtunk és tegyük oda, hogy bízunk a' Fejed[elem] igasságába . . . *Conclusum*: Cum arg[umen]ta in Repraes[entationibus] n[ost]ris adducta per Intimatum hoc elisa non sint, et Diaeta 1791 rem hanc ad decisionem corporis l[egis]lativi relegaverit, tempus vero diaetae instet, non censori de tempore, ut in prioribus Repraes[entationibus] deducta arg[umen]ta n[ost]ra recapitulentur, sed rem sinendam in statu quo.⁷⁾ — Ami azt illeti, az csakugyan tagadhatatlan, hogy a Censura sok dolgokat cselekszik amin skandalizáltatunk kell, sagte Fáy Agoston.⁸⁾ Der Anfang freute mich. Lám P. Bodenloss Urnak a'munkája Imprimaturt nyert, és még is elszedték az ex[em]plárokat. Micsoda securitása van tehát az Irónak. Ich stand auf, mein Gesicht muss gezeigt haben, dass ich was habe, denn sogar der alte bigotte Kalwiner Bárczay Fer[encz] sagte: halljuk. Ich sagte, P. Bodenloss hätte causam suam negligirt, er hätte klagen sollen, u[nd] so wäre es gewiss unsre Schuldigkeit gewesen seyn, seine gerechsamte Foderung zu secundiren. A' munka ugyan teli van a' legszemtelenebb kalumniával, mindz[á]ltal az olyan, a'melly semmi kárt nem tett, és nem tehetett. Bárczay fragte: Teli van kalumniával? er wollte, dass ich in das detail tiefer schreite. Der gute Alte. Igen is, és pedig a' legszemtelenebb kalumniával. Azt monja, hogy Leopoldot a kőművesek éttették-meg. Pedig nagy a gyanú, hogy ez a tudományokat szerető Fejedelem maga is kőműves volt, mint az atyja I. Fer[encz]. Császár bizonyosan a'völt. Nun berührte ich noch die 25 Ducaten, die jede □ zur Unterhaltung der Revolu[ti]onen jährlich steuern soll. Und da sagte ich: Miscere Rem publicam, Reges sicario more occidere non Latomorum sed Jesuitarum artis est. Dies erregte viel frohes Lachen, u[nd] Bodenloss war roth wie ein Krebs u[nd] jblass wie Gyps. Ez eléggé mutatja, hogy a' rossz könyv, ha csupa convitiumból áll is, veszedelmes nem lehet. Imé ezt a' firkálást P. Bodenloss Ur nem csak árúlta, hanem toltá is az olvasásra, és még sincs senki, aki a kőművesek felől rossz opiniót kapott volna. — *Bodenloss kam nicht mehr in die Session.*⁹⁾

Regiam [t. i. a nádort], et Exselsum Consilium Lucumtenentiale Regium, dignetur quam accuratissime Investigari curare: an? et quales patraverit excessus Juventus in Universitate Pesthiensi, a quo tempore haec Pesthini locata est? Quales autem excessus praexistert in Universitate Tyrnaviensi? Agriae? praexistantque hodie in Academiis, quae in obscurioribus locis sitae sunt? (Nagykároly, 1794 május 5. M. Kanc. 1794: 13.735. sz.) — Abauj megye ebben a tárgyban kelt feliratának teljes szövegét nem sikerült megtalálnom. A Kancellárián készített kivonata szerint elsősorban az ifjúság nevelésének és oktatásának kérdésével foglalkozik, anélkül, hogy az egyetem áthelyezésének kérdésében állást foglalna, mert ez szerinte az országyűlésre tartozik. (M. Kanc. u. o.)

⁶⁾ Abauj megye 1793 aug. 12-i feliratára érkezett kir. válasz. (M. Kanc. 1794: 768. sz., ld. I. levél 16. jegyz.)

⁷⁾ Abauj megyének ezt az újabb felterjesztését nem sikerült megtalálnom.

⁸⁾ Fáy Agoston, ekkor Abauj megye alispánja.

⁹⁾ Bodenloss jezuita nevét, vagy munkáját sem Szinnyei, sem Gulyás, sem Wurzbach, sem pedig Sommervogel *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* c. életrajzi lexikona nem ismeri. A Helytartótanács Revisionis librorum departamentum-ából pedig éppen az 1790-es évek iratanyagáa a második világháború alatt nagyrésben elpusztult, úgyhogy itt sem tudtam a szerző, vagy munkája nyomára bukkanni. Gyenies András közli a trencsényi jezuita noviciátus törzskönyvének Bodenlossra vonatkozó személyi adatait (szül. 1739, Mecenzétén, 1757-ben lépett a rendbe. *Jezuita Történeli Évkönyv* Bp. 1942. 439. l.), a Jezuita rend *Catalogus personarum Provinciae Austriae* megfelelő kötetéből pedig élete 1773-ig összeállítható. Váczy: *Kazinczy és kora* (i. m. 487. l.) c. munkájában, anélkül, hogy megjelölne, honnan szerzi adatát, azt írja, hogy Bodenloss Mihály

[Utóirat a margón:] Meinen Gruss an Szentmarjay u[nd] Versegl.
Der letzte solite meine Papire, die Szentmarjay mitnahm besehen.¹¹ —
Rath in Raab liess seinen Sohn Socrates taufen.

4.

1794 augusztus 22, Regmec

Kazinczy levele Szentmarjay Józsefhez a közszájon forgó rémhírekről.

(Sk. eredeti : Bp. Orsz. Lt. Bécsből visszaadott anyag, Vertr. A. 52. fasc. 20. csomó.
Tördékes hiv. másolata : u. o. Vertr. A. 44. fasc. Kazinczy periratai, 8. sz. mellékl.)

Szentmarjaynak Kazinczy barátja.¹⁾

Regmec, Augustus 22d[ik] 1794.

Egy Postanapról más postanapra haladván várt leveled, végre elkezdem levelezésünket. Az Igazság, Virtus, Hazaszeretet s Barátság Géniusai lebegjenek felette, s távoztassanak-el minden félre értést, gyanút, ellankadást mellőlünk. A Meghasonlás eltávoztatásáért nem nyújtok néktek tömjént ; az nem férhet jobb lelkekhez.

exjezsuita az 1790-es években a leleszi convent búzafalvi birtokán volt számvevő, A Magyar Kurir 1802. évi 26. számában pedig szeptember 28-i keltezéssel azt olvassuk. hogy az uralkodó Bobeniosz (!) Mihály világi papot a kassai konviktus régensévé kinevezte s egyben címzetes apáttá léptette elő. Mindezek a feljegyzések azonban nem tudnak a könyvről semmit. — Kazinczy egy nyilván már fogsága után, de közelebbről meg nem határozható időben irt feljegyzésében (M. Tudományos Akadémia, Kézirattár. Történelem, negyedtől, 15. sz.) »Egy bátor szavam az Abaúj vármegyei gyűlésen, Kassán, 1794. címen ezt írja : »Vitéz Imre . . . 1793-ban lefordíta és kinyomtata Kassán egy nyomorult firkát e czim alatt : a kőművesek nem Jakobinusok. Péter Szuhányi, exjezsuita, akkor nevelőrként a báró Vécsey Miklós gyermekeinek, később supremus studiorum director a kassai kerületben, egy hasonló érdemű munkát nyomtatatta : A kőművesek Jakobinusok, a két munka szabadon forga kezekben. De mivel Szuhányi azt is beszélt, hogy második Leopold császárnak halálát kőműveseknek lehetne tulajdonítani, . . . s az udvar a Szuhányi állítását complimentnek nem veheté : ezen itt említett gyűlésben felolvastaték a parancsolat, mely a Szuhányi munkáját a tilalmazott írások laistromába számoztatta. Amint a parancsolat felolvastaték, az Imádkozni nagyon szerető Szent-Imrey Pál megszólalá : Quidcunq[ue] demum dicamus, latomi certe Jacobini sunt. — En értém, hogy ez a vak ember Szuhányi és Bodeniosz Mihály exjezsuiták által van fel-dühítve, . . . felkelék, s szemelmem Bodenioszra szegyezvén, s feleletemet nem Szent-Imrey Pálhoz, hanem Bondeloszhoz intézvén, hangosabban, mint szokásom és illett, e szokat mennydörgém : Civitatem miscere, reges sicario more tollere, non Latomorum est, sed Jesuitarum . . . » Ezzel lényegében megegyezően én a történetek 1809 november 30-án kelt Rummy Károly Györgyhöz szóló levelében is. (Kazinczy levelezése, VII. 1601. sz. Itt Bodeniosz helyett Bodendorftól ír.) — A Kazinczy szerint Vitéz Imre zempléni megyei birtokos által közreadott munkát valóban meg is találtam a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárában. (A' szabad kőművesek nem Jacobiták. Egy egyes szívű Embernek az Ílétele. Fordították Németből. Kassán, 1793.) De a másik munkának, amelyiket tehát esetleg nem Bodeniosz, hanem Szuhányi irt volna, seholl nyomára nem akadtam. Fraknói Vilmos viszont Martinovics és társainak összeesküvése (Bp., 1884., 188. l.) c. munkájában pár szóban ismerteti, tehát feltehetőleg volt a kezében. Címét ugyan ő sem közli, de megemlíti, hogy írója az Igaz Hazafi álnévet használta. Megemlíti azt is, hogy a Helytartótanács 1794 március 7-én rendelte el a munka elkobzását.

¹⁰⁾ Kazinczy 1794 október 6-án Kiss Jánoshoz irt leveleiből tudjuk, hogy még a nagykarolyi főispáni installáción, július elején, a köv. kéziratokat bízta Szentmarjayra : »Geszneremnek 15dszeri fordítása, Wieland Grätziainak fragmentuma, Anakreonnak némely dalai.« (Kazinczy levelezése, II. 453. sz.) Szentmarjay elfogatása után ezek a kéziratok minden valószínűség szerint elkallódtak.

¹¹⁾ Ezt a levelet Szentmarjay már nem kapta kézhez. Ugyanis — Hajnóczyval és Laczkovics Jánossal együtt — 1794 augusztus 16-ról 17-re virradó éjjel a nádor parancsára elfogták és Bécsbe vitték. A levél Németk János kir. jogüggyi igazgató kezébe került, ki a per folyamán azt fel is használta Kazinczy ellen. (Ld. Kazinczy periratait, i. h. és Kazinczy : Fogságom naplója, 1794 december 29.)

Környékünknek nincs semmi nevezetes újsága, s úgy látszik, hogy elrémlülvén azokon, a' miket a tévelygő hír Bécs és Pest felől híresztelt, elfelejtkezett újságot szülni. Azok helyett tehát, amikkel néked, tisztelt és szeretett Férfi! kedveskedtem volna, azokat a hihetetlen dolgokat beszéllem-el, a' melyeket itt egygünk a' másika után hazudoz.

1. Martinovicot az Udvar, nem tudatik miért, elfogatta. A' Nép összejött s elbocsátását kívánta. Egy Regiment kirukkolt, s ágyúk szegeztek a bástyákra. Másnap az Udvar Laxenburgba költözött-ki; de alig phente-meg ott magát, midőn 30 kocsin jöttek az esedzők, 300 a jelentéssel, hogy ha kérések elégségesnek nem találhatik, hólnap azzal, és ha az sem, holnapután 5000 kéré lesz. Azt is beszélik, hogy Martinovicstortúra által faggattatott, nem tudom miknek kivallására. Vallott, és azonnal igen sokan fogattak-el, és titkon meg is öletettek. Az elfogottak nevei közt volt a Batsányijé is. — Közönséges lévén a hír, kellett valaminek történni; de még is hihetetlen előttem.²⁾

2. Az Udvar nem nézvén bátorságosnak Bécsset, Budára akar lejönni; s a Bécsi nép zúg.

3. Barkó szeptet kapott a maga Vicebarkóji által hogy 10. Aug[usti] Pesten revolu[ti]ó készül, s ezen fogva éjjel 12 ágyút vitetett-ki a fegyverházból Pestre, s kártácsokkal töltette-meg, s annak a helynek szegeztette a' hol a' Zendülők öszvegyülekezni akartak. Megvirradott, s nem volt semmi. Így állottak ott az ágyúk készen löni, ha lett volna kit, s a Palatinus visszavittette az ágyúkat, mielőtt Pestre érkezett, még pedig fényes nappal. Ha ez igaz, hogy meri magát Barkó egy olly Nép közt mutatni, amely általa így bosszantatik. Éljen a' mi kedves Palatinusunk.³⁾

4. B. Podmaniczky⁴⁾ azt investigálta hogy az ifjúság mért hord rövid haját, mely Gallicismus. — Már ez felette sok; és ezt soha nem hihetem. Én a fr[ancia] Revolu[ti]ó előtt már rövid haját hordottam, és azt is fogok, valamig a' rövid haj természetes göndörödését a' frizuránál szebbnek, és annak kevés időt kívánó megfésülését a' fark fonásnál könnyebbnék fogom ítélni. — Azt tartom, hogy az ollyakat investigálni, és azt adni a Népek tudtára, hogy az Uralkodás rettenet, veszedelmes; veszedelmesebb mint a rövid hajba rejtett Antíroyalismus. Aki Jakobínus, úgy vélem, nem jegyzi ki magát annak a rövid hajjal.

5. A Fels[éges] Császár megbosszankodván azon, hogy a Belgák 40 ezer embert adni nem akarnak, az ő megbüntetésekre általengedte őket a Franciáknak.⁵⁾ Így fog velünk is banni, ha a Cautiót egynéhány milliomig M[agyar] Ország fel vállalni nem akarandja.

¹⁾ Martinovicot 1794 július 23-án tartóztatta le a bécsi rendőrség, az osztrák jakobinus összeesküvésben való részvétel gyanújával. Arról, hogy kinzással kényszerítették volna vallomásra, nincsen adatunk. — Bacsányit szeptember 9-én éjjel fogatta el a nádor Pesten.

²⁾ Ezt a hírt megerősíti báró Menyánszky János helytartósági tanácsos, udvari besúgó, aki 1794. aug. 11-i jelentésében röviden megemlíti, hogy Barco tábornok ágyukat vonultatott fel Pesten, mert azt halotta, forradalom készül. (Hungarica aus der Bibl. Sr. Majestät, 26. fasc. 232. sz.) Sándor Lipót nádor augusztus 8-án érkezett vissza Laxemburgból Budára. Ferenc császárhoz írt, augusztus 9-én kelt levelében megemlíti, hogy „scheinet hier [Budán] und in Pest, sowohl auch im Lande ein Jedoch mir unbekanntes Feuer zu glimmen, »amit a naponként megjelenő pasquillusok és lázító versek mutatnak is. De 12-én és 13-án kelt levelében már azt írja, véleménye szerint komoly aggodalomra nincsen ok. Barco tábornok, aki ellen több pasquillusok íródott, a helyzetet kritikusknak látja ugyan, írja a nádor s ezért erélyes katonai intézkedéseket kívánt volna tenni, ő azonban csak arra utasította, hogy legyen készenlétben. (Mályusz: i. m. 133., 134. sz.) — Barco Vince br. (1719—1797.) lovassági tábornok, Magyarország katonai főparancsnoka.

³⁾ Valószínűleg Podmaniczky József br. (1755?—1823.) helytartósági tanácsos, akiről Kazinczy gyakran emlékezik meg leveleiben.

⁴⁾ Jellemző a hírek akkori terjedésének gyorsaságára, hogy bár a levél megírásakor Belgium már több hete teljesen a franciák kezében volt, (Bruxelles július 9-én,

Ezek azok az ostoba hírek, amelyek bennünket itt nevettek is, rémítenek is. Kérlek, ird-meg, mi benne igaz.

Írásaimat Kis János talám már elvitette. Ha el nem vitette volna, tartsd magadnál.⁶⁾ Okom van azt reményelni, hogy Sept [em]bernek közepe táján Pesten foglak ölelhetni, s akkor magam viszem-el azokat Győrbe. Szeretném mindazáltal, ha Versegi Ur azokat addig körültekintené.

Diogenesseimnek kiszabadítások eránt semmi lépést nem teszek, míg azt nem látom hogy a' dolgok csendesednek, mert zavarban haszontalan minden igyekezet.⁷⁾ Élj boldogúl, Kedves Hazafi! 's szeresz.

5.

[1794 augusztus 22. Regmec]

*Kazinczy levele Hajnóczy Józsefhez
Szentjóni Szabó Lászlóról, aggodalmairól.*

(Sk. eredeti : Bp. Orsz. Lt. Bécsből visszaadott anyag. Vertr. A. 52. fasc. 20. csomó.)

An Haynóczy.¹⁾

Ich bin nicht weniger jezt Szabós Freund, als ich es je war. Auch habe ich nichts wider seinen character, sondern nur wider sein Betragen; den Punkt ausgenommen, dass er vor der Restauration Hatvanis²⁾ charta-bianka hie u [nd] wieder vorwies, u [nd] ihm so schaden wollte. Ich verklagte ihn, Geliebter mann, bey Dir, nicht aus Feindschaft, sondern aus der Absicht, das Du ihn auf seine Fehler aufmerksam machst, und ihn sich weiser zu betragen lehrest. — Freund, Szentmarjay wird Dir meinen Brief vorweisen, u [nd] ich hoffe, dass Du darüber mit dem Zorne eines guten Mannes zürnen wirst. Welche schwangere Zeiten sind das, u [nd] wie weit gefährlicher kann das Niederkommen seyn, wenn der Pfuscher Barkó den acoucheur machen will. Adio! —

Antwerpen 28-án kapitulált.) Kazinczy erről még mit sem tud. A Habsburgellenes belga mozgalomra ld. A. Sorel : *L'Europe et la Révolution française*. Paris, IV. 75. skk. 1.

⁶⁾ Ld. a 3. sz. levél 12. jegyz.

⁷⁾ Ezt a mondatot, amelyik világosan Kazinczy indexre tett munkájára vonatkozik, (ld. 3. sz. levél, 2. jegyz.), a kir. jogügyi igazgató gyanúsnak találva, 1795 február 9-1 kihallgatásakor megkérdezte Szentmarjaytól, mire vonatkozik ez. Szentmarjay úgy látszik maga sem volt tisztában e sorok jelentésével, mert így válaszolt : «expressionem hanc eo sensu sumendam esse existimo, quod siquidem dum Kazinczy literas has scripserat, Martinovitsiana interceptio ipsi jam innotuerit, id innuere voluit, quod societatem ob perturbatas res ultro promovere nolit. (Vertr. A. 46. fasc., Szentmarjay periratal, 7. sz. melléki.)

¹⁾ Ez a levél minden bizonnyal a 4. sz. alatt közölt, Szentmarjaynak frott levél borítékába volt betéve. Erre vall a levél végén levő megjegyzés, hogy Szentmarjay majd megmutatja neki hozzá írt soralt, valamint az, hogy az említett levéllel együtt került a Kir. Itélő Tábla elé. Ezeket a sorokat Hajnóczy már ugyanúgy nem kapta meg, ahogy Szentmarjay sem. — Ami a levélnek Szentjóni Szabó Lászlóra vonatkozó részét illeti, ez nyilván, a Kazinczy július 12-i levelében írottakkal van összefüggésben. Hajnóczy közbeeső válaszát nem ismerjük.

²⁾ Hatvani István (1768?—1816.), a híres debreceni orvosprofesszor fia, ekkor Bihar megye allevéltárnoka, majd tb. jegyzője. — Az 1820-as években Kazinczy Szirmay Antalnak *Jacobinorum Hungaricorum Historia* c. kéziratot munkájára írt megjegyzései közt ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk : Szentjóni Szabó 1794-ben honorarius notarius volt Biharnak, s mivel Hatvani Istvánt ki nem tolhatta a Restauráción, melyen gyalázatos utak által is igyekezett, arra kérte a Fő-ispánt Erdélyi Cancellarius Gróf Teleki Sámuel Excellentiáját, hogy tegye secretáriussá [t. i. őt, Szentjónit], mely meg is lett. (Közl. : *Hazánk*. 1889 (X). 338. 1.)

Csokonai kiadatlan levelei Festetics Györgyhöz

Közlő: Scheiber Sándor

Csokonainak ezideig három levele volt ismeretes Festetics Györgyhöz, Csokonai fogalmazványai alapján¹⁾. Most, hogy a keszthelyi Festetics-levéltár a kutatók számára hozzáférhetővé vált,²⁾ előkerültek Csokonai eredeti levelei is. Itt természetesen megvan a 22. levél befejező része (az idézett kiadásban 666. l.: »A többi nincs meg») és kiderül — ami sejthető volt — hogy a 29. és 30. levél kétféle fogalmazványa ugyanannak a levélnek, amelyet a költő kétszer bocsátott útjára, de csak egy példánya jutott Festetics kezeihez. A célbaért levél bevezetése mindkét fogalmazványtól eltér.

E kettőn kívül négy ismeretlen levél került elő, különösen figyelemreméltó az első: Csokonai önéletrajzi levele, amellyel bemutatkozik. A negyedikhez csatoltan található a Georgicon II. énekének fordítása — ajánlásával egyetemben³⁾ — s így megdől Toldy Ferenc kombinációja, hogy Csokonai el sem küldte a fordítást s azon állítása, hogy a Festetics-könyvtárban a kézirat nem található.

¹⁾ Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Bevezetéssel ellátva kiadták: Harsányi István és dr. Gulyás József. II. 2. Genius kiadás [1922.] 664—666. Nr. 22.; 676—681; Nr. 29.; 681—685. Nr. 30.

²⁾ Lásd Iványi Béla beszámolóját: A Festetics-család keszthelyi levéltára. Kny. a Levéltári Közlemények XXIV. 1946. évfolyamából. Bp., 1947.

³⁾ Hogy Festetics kézhez kapta, nyilvánvaló volt már Festeticsnek 1802 febr. 17-i válaszleveléből is. Festetics négy válaszelevele a M. Tud. Akadémia kéziratgyűjteményében található.

1.

Méltóságos Gróf,
Nagyságos Uram!

A' ki hivatalt kér, arról sokan sokképpen — 's többnyire balúl ítélnek. Ki azt mondja, hogy szemtelen, ki azt, hogy azért tolja magát elő, mert érdemtelen voltában mások reá nem akadtak volna. Kíröl ki hogy ítél, ítéljen: én legalább érzem, hogy nemesebb Rúgó ösztönözi Intézeimet Nagyságodnak Nagylelkéhez, 's magam középszerű tehetségemhez való bizakodásom az, a' melly engemet felbátorított arra, hogy Nagyságodnál magamat, érdemlett tisztelettel, 's alázatossággal Professzori hivatalra béajánljam.

Ugyanis régi hosszas gondolkozásaim után kifőzött Feltételem az, hogy jövő tavasszal, kevés örökségeimet eladván, olly véggel Helvétziába menjek, hogy ottan a' Mezei Gazdaságnak azt a' részét, a' melly Hazánkban is legtöbb munkával, legtöbb helyen, és legtöbb haszonnal, de még is nem úgy, a' mint lehetne, gyakorolattik, úgymint a' Pascuatiót, Bucolicát, Schweitzer Teheneknek tartását, Szénázást, Sajt' vaj' készítését 's a't. magoktól az Originalis Gazdáktól megtanuljam. Ha a' hadnak és békeségnek állapotja megengedné, kifutnék kétfelől a' Szomszéd Frantzia és Olasz országba is, a' borkészítésnek 's kerti majorságnak nálok való megtekintésére; visszajövőbe a' munkás Német földön téven keresztül utazásomat.

E' szerént, esztendei útamra, 's az egybegyűjtendő tapasztalásokra mind reákölténém szűk örökségeimet: azért is tehát kívántam Méltóságos Uram! előre könyörgeni, hogy, ha ez az én jószágomnak 's magamnak elszánása Nagyságod előtt kedvet talál: méltóztasson engemet valamelyik Oskolájában Professzorságra kegyelmesen felvenni; hogy így mikor pénz

nélkül visszatérek, légyen magamnak és gyámoltalan özvegyesgre jutott Édes Anyámnak hol találni menedéket a' Nagyságod' szárnyai alatt.

Mivel pedig még annyi érdemem ifjúságom miatt édes Hazámba nintsen, hogy Nagyságod engemet esmérhessen : talám sem kérdésre, sem szemérmelenségre nem fog magyarázódni, ha magamat Nagyságod előtt rövideden megismertetem, 's mintegy magam recommendálok magamat. Mellyhez képest előre is Ciceronak ezen szavait bocsátom : *Nil mihi arrego, quimquam nec derogo quidquam.*

Én Nagyságos Uram! Debreczenbe születtem Bihar Vmegyében, Gyórból származott Ns és tanult Atyától, de a' kitől megfosztattam még neveletlen koromba, a' miolta a' Testvéremmel együtt az édes Anyám sok viszontagságok között nevelt és taníttatott, a' ki egy a' legjobb Édes Anyák közül. A' Debretzeni R Collegiumban 8 esztendő Deák voltam, és utoljára a' Poésisnek és Szép Tudományoknak köz Tanítója, mellyhez 11 esztendő koromtól fogva mindég nagy Szeretettel viseltem. Onnan kiöltöztem, 's mentem a' Pataki Collegiumba, és ott a' Jus Patriumot elvégeztem. Azt elvégezvén Pozsonyba mentem, ahol a' Nyelvek, Muzsika és Ország' Gyűlés' kedvéért múltattam. Lejöttem 1796 Komáromba, 's a' Vmegye mellett Practizáltam. Most már egyebet Tzélomra nem látnék hátra, hanem hogy Pesten az utolsó lépést tegyem meg a' Törvényekbe ; de azoktól én egészen elakarok állani. Résztént mivel rakva a' világ Rábulákkal és Rábulistákkal, és így én fontosabb dologban használhatok ügyetlen Nemzetemnek 's árva Hazámnak ; résztént mivel az én tsendességet Szerető Lelkem 's az én nyájas Múzsátskáiim irtóznak a' Verbötzy' Táborának zajgó lármáitól. — Mathesis, Philosophiai, Históriai és Literatúrai Tudományokat elvégeztem, Görög, Deák, Német, Olasz és Frantzia Könyvekből fordításaim is vagynak, ha kimegyek, az Anglust is megtanúlok.

Mind ezek az *Allegatio* mellett rajtam sülték volna. Én egyedül Professzor szándékozok és óhajtok lenni, és egyedül a' Nagyságod' birtokában, ha erántam Nagyságod oly kegyes lenni méltóztatik. Egy oly Méltóság alatt, a' kinek nagy Szívét egyedül a' Haza és Közjó lelkesíti, a' ki minden érdemes hazafit nyájas leereszkedéssel fogadni nem útál, a' ki nem nézi azt, ki mellyik Concilium után vakoskodik, a' ki egynéhány Dominiumban az, a' mi József volt egynéhány Országokban, — egyszóval Nagyságod alatt professzorkodnom nékem, nagyobb boldogság volna, mint másutt a' legfényesebb hivatal. Esedezem is főhajtva Nagyságodnak, méltóztassa ezt az én alázatos kérésemet szokott Nagylelkűséggel elfogadni, és engemet addigis, míg próba-jelkkel megismerhetne, Kegyelmes Dispositiójával megörvendeztetni.

Éljen boldogul Nagyságod Hazánknek díszére és javára : én változhatatlan tisztelettel maradok

Méltóságos Gróf! Nagyságodnak

Komárom. 22. Jan. 1798.

igaz kész Szolgája
Sokonay Mihály.
mp.

2.

A 22. számú levél befejezése:

De hová ragadsz, hová, édes érzése az Életnek! . . . ? Méltóztassék Nagyságod megbotsátani, hogy a' Világról felejtkezvén, a' Nagyságod' Tisztelt Személyéről itten illy hibáson el találék felejtkezni. Nem — nem e' Világból való Nagyságod, nem e' puha-lelkű 's alacsony módú emberek közül. — A' Sz. Sophia' Templomában látom én felszentelve Nagysádat ; az Értelem' Mysteriumiba van béavatva ; 's a' én-jó' oltárára halmazza a' tömjéneket, mellyeknek

füste az égig emelkedik 's az egész Hazát elborítja illatjával ; a' Músák, ki lanton, ki trombitán, zengik tiszteleti adóként a' magok Panegyrisseit ; az én Lelkem elragadtatva repül ki belőlem 's hála-sóhajtságokká válván, e' füstök, e' hangok', ez Erdemek felhőjiben elenyészik és én . . . mit tudjak tenni? . . . ? elhallgatok.

Grófi Méltóságodnak

Debreczenben 19. Xbr. 1800.⁶⁾

legkisebb szolgálja
Csokonay Vitéz Mihály
m. p.

3.

A 29. számú levél bevezetése (Dátum : Miskoltz. 7a Jul. 1801.)

Ki nem tudom mondani, mely igen sajnálom, hogy Válaszadásomnak illy későre kellett haladni, magamnak pedig ez miatt Nagyságodnál notába esnem : de mivelhogy Debretzenbe készített levelem oktalán főre és hűségtelen kezekre volt bízva, magam pedig a' tavasz olta előbb a' Diós-Győri, most utóbb pedig a' Miskoltz' szomszédságában fekvő Tapoltzai Hévizben kéntelenítetttem hosszas Curat tartani, reménylem, hogy Nagyságod előtt botsáratot fogok nyerni ; melyet alázatos főhajtással ki is kérek.

Most pedig megtudván első levelemnek Debreczenben való heverését : újra készítettem e' jelenvalót . . .

4.

Méltóságos Gróf!

Nagyságodnak kegyes parantsolatjára alázatosan küldöm a' Magyar Georgicont, de nem egészen, hanem csak a(z) 2dik Könyvet, mivel, most már valahára szerezhettem Heyne Editióját, mellynél jobbat sem Virgiliusra, sem más Classicus Auctorra soha senki nem tsinált, és abból mind az egész fordítást jobbitgatom, mind ahol szükség a' Jegyzéseket kiszedhetem, egy szóval a' Georgicont arra a' lábra állíthatom, a' melyre T. Kováts József Uram, kivel N. Körösön tanátsot tartottam, a' maga Aeneissét ; a' minthogy mindenben úgy akarom is intézni a' Nyomtatást, hogy az Ó Aeneisséhez, mely 3 kötetből áll, az én Georgiconom 4diknek passirozhasson. Illy tzéllal jöttem fel Pestről is ide R. Komáromba, hogy mivel amazt itt nyomtatják, én is a' magamét itt nyomtassam, még pedig saját Inspectióm alatt ; meg is alkudtam már Weinmüller-nével, és árkusát szép betűkkel 's a' legnagyobb 8r formában 12 f. vállalta fel, hogy pedig a' Munka a' Jegyzésekkel 15 árkus, és így a költség térszen 180f. —

Méltóságos Gróf! tudom mennyit és mely nemes készséggel áldozik fel Nagyságod minden lépten-nyomon a' nemzet' oltárán, tudom, hogy ezt a' Magyar Georgicont is szokott nagylelkűsége szerént ingyen kinyomtattatni méltóztatnék ; de az Ajánló-leveleket pénz-zsarolásra fordítani, 's oly nagy Áldozattételért a' pirúlni tudó Múzsákat könyörögtetni vakmerőségnek

⁶⁾ Javítandó tehát az id. kiadás 1799-es dátuma (664. l.)

tartván, tsak annyit instálok Nagyságodtól, hogy a' Nyomatás árrát, míg az az Exemplárokból kikerül, valamellyik Dominium által a' Typographusnak letéetni parantsolni méltóztassék. Én a' Munkát már Debreczeni és Pataki Collegiumainkban publicáltattam, és amabban ugyan 217, emebben pedig 108 Subscribens találkozott, melly Summa 325re emvén, tsalhatatlan remény-seget ád a' felől, hogy annyi Exemplár egyszerre elkél, a' mennyiből a' nyomtatásbeli költség kikerül. A' leendő Dedicatiót is kívántam Nagyságodnak előre alázatosan bemutatni: rövid az, és a' Nagyságod' nemes szeméremességéhez van, a' mennyiben a' dolognak természetű ügy-léte engedé, alkalmaztatva. Ez a' 2dik Könyv pedig, mint hogy sem nem a' legalábbvaló, sem nem a' legszebbik a' 4 Könyv közzül, legalkalmasabbnak ítéltetett főlem arra, hogy az egész Fordításnak mustrája légyen. — Többire magamat a' Nagyságod' kifogyhatatlan Kegyességébe ajánlván, mélyly tisztelettel maradok

Méltóságos Gróf!

Nagyságodnak

RKomáromban a' Laky Háznál.

Jan. 10d, Napj. 1802.

sokképpen lekötelezett
alázatos kész Szolgája

Csokonay Vitéz Mihály
m. p.

(Csatolva a Georgicon ajánlása :)

Mélt: Tólnai Gróf Festetits György'

Ő Nagyságának,

's a' Keszthelyi Georgiconnak

adja, ajánlja, áldozza

a' Fordított.

Méltóságos Gróf!

Soha az Elő-jel, az *Omen*, szerencsésebben a' Valóságot egyszer-egetyszer el nem találta, mint a' Nagyságod' keresztnevében. *Georgius* Föld-mívelőt, vagy a' földmívelés' kedvellőjét teszi a' Görög Szók' ereji szerént: és ki az, a' ki nagyobb buzgósággal, fáradsággal és költséggel igyekeznek ennek a', valamint legrégibb, úgy leghasznosabb emberi foglalatosságnak gyarapításán? Legközelebbi's legpompásabb bizonyosága annak a' *Georgicon*; mellynek, a' maga nevében, mind felállása' tzelját, mind Alkotója' nevét viselni, szerentséje vagyon. — Kévélykedve hordozza ez a' Deákból fordított *Georgicon* is a' maga nevezetét; melly is, mind a' benne lévő matériára, mind Nagyságos Pártfogójára, mind a' Keszthelyi hasonlíthatatlan Fundatióra, a' jó Magyar reá emlékezteti. — Én pedig szerentsésnek vallom magamat, hogy a' Virgil' remekjét pannoni polgárrá tehettem; hogy Nagyságod' Gratiájával élhettem, hogy a' Gazdasági Oskolat' valaha láthattam. A' Hazafiúság, a' Literatúra, a' Földmívelés, adják hozzá ehez a' követhetetlen Poémához azt, a' mit ennek betségéből az én érdemetlen voltom lekoptatott; talentomom' tsekélyességét pedig pótolja ki az a' Szív, a' mellyel változhatatlanul maradok Nagyságodnak

alázatos szolgálja
Cs. V. M. m. K.

Méltóságos Gróf!

A' közelebbi Hónapokban tartott betegeskedésem, vagy is inkább a' meggyógyuláshoz való mindennapi reménységem tartóztatott ekkoráig, hogy az ide zártt *Ódával* és a' *Magyar Kleisommal* nem udvarolhattam Nagyságodnak. Most sints ugyan kedvezőbb egészségem: de már kötelességemet tovább halasztani véteknék tartottam. E' két utolsót méltóztassa Nagyságod úgy is venni, mint mentő okot arra, hogy Nagyságodnak más kezével iratni merészlettem; a' melly bátorságomnak még az a' harmadik fundamentoma is van, hogy a' Nagyságod' nemes érzésihez az én bizodalمام határt nem esmér.

Tudom el nem kerülhette a' Nagyságod' széles esmeretségét ama deák Óda, melyet Camerarius Rédey Lajos Ő Nagyságára Somsich Lázár Úr, Hazánknak ama' szerentsés Deák Poétája, szerzett, és Pozsonyban a' Diéta' alkalmatosságával ki is adott. A' titulált Camerarius Úr, ama' sajnállásunkra érdemes Hírmondónak edgyik tagját Márton József Urat a' tőle készített Lexicon' kiadására egynéhány száz forinttal megajándékozván, Hírmondó mellett lévő Barátaim a' nevezett ódából egy exemplárt hozzám leküldöttek, mellé téven azt a' kéréseket, hogy azt magyarra fordítsam le, *) mert nékik szándékjok mind deákúl, mind magyarul az Ujság-levelekben kiadni. Én azt a' fáradságot szerentsémnek tartottam; hanem ugyan akkor meghatároztam magamat, hogy a' Rédey Úr' hazafiúságának Origináljáról Anyai nyelvünkön egy originális Ódát készítek. És ime' ez az a' verzezet, mellyel Nagyságodnak van szerentsém tiszteelkedni.

Én ugyan, ezt is régen felküldöttem a Hírmondóba; de ott' ki nem jöhetett a' Cenzurán való késeedelmezés miatt. Minthogy tehát publicitásra nem kerülhetett: megelegetettnek tartom magamat, ha Nagyságod szokott kegyességével méltóztatik fogadni; melly szerentsémért alázatos főhajtással esedezvéen, Magamat a' Nagyságod' tapasztaltt grátziájába ajánlom, 's a' legmélyebb tisztelettel maradok

Nagyságodnak

Debretzen. Aprilis' 27d
1803.

lekötelezett híve
's alázatos szolgálja
Csokonai Mihály

6.

Debretzenben. Jul 17d. 1803.

Méltóságos Gróf,
Kegyes Pártfogó Uran!

A' tavalyi tűz[től], de kivált a' télközéptől fogva szüntelen gyengébbül Egészségem, valamint annak a' tsekély Ódának béajánlásától, úgy most a' Nagyságod' erántam, érdemetlen eránt, mutatott Jótéteményének előbbi meghálálásától, szomorúan megtartóztatott. Méltóztasson Nagyságod megbotsátani, hogy Szívem kész és erőss dobogásinak gyenge tollam és ujjaim

*) Nem Csokonaié az írás, ami említett betegségével magyarázható, amit az a levélből kitűnik.

*) Id. kiadás II. I. 114—117. I.

*) U. o. 118—120. I.; a levelek között nincs meg.

most is egészen meg nem felülhetnek. Nemesszívü Orvosomtól függ rám nézve az Ülésnek, írásnak, és beszédnek mennyisége, és ideje.

Munkáimat, melyek most háromfelé is gyakorolják a' Sajtót, másnak diktálom, 's mások által tisztáztatom. Kímélnem kell magamat, hogy egy nagy Poémámnak elvégzésére kisajított ereimet még egyszer öszveszedhessem. *Árpád ez*, vagy a' Magyarok' kijövele, melyet Homér és Virgil inustrájok szerént kidolgozni szándékozom, 's ha Isten életemet megtartja, és egészségemet helyre állítja, rajta Virgilként holtom' napjáig munkálkodom. Azért sietnék örömet Lyricumjaimnak 's egyéb apró Munkáimnak, 's azután fordításaimnak is, kiadásával. — Ezen Hetekben közrebotsátom Árpádról való Heroicumomnak Skizzét és Kritikáját.

Mikor Poétai *Launém* nintsen, akkor a' *Linné'* Systema Vegetabiliumjának megmagyarosításán dolgozgatom. — És ha e' két Munkámat Nemes Nemzetem' javára és dicsére kidolgozhatom: meglelégedéssel nézem, ha Geniusom még fiatal korában föld felé fordítja életemnek füstöt vetett Szövetnekét.

Most pedig Nagyságodnak Kegyes Rendelése szerént a' Hadi Oskoláról való *Ódámat*,¹⁰⁾ tsökcentt erőmhöz képest újabban megvizsgálván, Prefektus Kültsár Úrnak felküldöttem. — Az én Múzsám, melly a' most Pesten Sajtó alatt lévő *Amaryllisomban* azzal kevélykedik maga előtt, hogy *Lantja soha sem zendült meg érdemeltenre*,¹¹⁾ tisztelettel 's hálával emlékezik Nagyságodnak azon lebotsátkozásáról, hogy együgyü Énekét, maga Nagyságod méltóztatik a' Szegény de felséges Hazának közpiatzára kitenni. Tudja ő azt, hogy illy tisztelt Pártfogás által, nyerni fog az ő hijjánossága! — Ez okon Magát, Lantját, Trombitáját és Pásztori Sípját a' Nagyságod' örök Nevének zengésére ajánlja fel a' Keszthelyi erdők' árnyékiban.

Ó ugyan könnyen fizet — mint minden Músák. De én-én mivel tudjam tsak azt is meghálálni, a' mivel most legközelebb Nagyságod adóssá tenni méltóztatott? Hát még azt, a' mi egy olyyan természet fiánál, a' ki magával lakni megtanult, minden pénznél és bankónál betesebb — azt a' Nagyságod' nemes leereszkedését mivel lehetne valaha meghálálnom?!

Az Ermenonvillei Jegenyék és Nyárfák lennének Unokáink előtt egy Nagy Magyar Méltóságról 's az alája temettetett Természet' fiának hálája felől tanúk, — ha valaha Ermenonvillem lenne, — azoknak levelei susognák ki az érzékeny Ott-múlató Magyaroknak képzelődésibe, hogy, a' ki ott fekszik, még akkor is

Nagyságodnak

hú tisztelője
Csokonay Mihály
mk.

Mikszáth Kálmán első nyomtatásban megjelent verse

Közli: Zsoldos Jenő

Mikszáth Kálmán írói munkásságának kezdeti időpontját diákéveinek önképzőköri tevékenysége jelzi. Várdai Béla szerint a rimaszombati főgimnázium önképzőköri emlékkönyve őriz legelső verses kísérleteit. Három költeménye közül az *Egy magyaroktól etválhailan szív méltányos kitörései 1860-ban* című politikai szatírája nyomtatásban is megjelent 1878-ban.¹⁾ Az író a selmec-

¹⁰⁾ Id. kiadás I. 2. 423—427. l.

¹¹⁾ Id. kiadás I. 1. 334. l.: *Az én lantom még nem zendült meg méltatlanra,*

bányai evangélikus líceumban folytatja önképzőkori munkálkodását. »Dolgozatai túlnyomólag hazafias versek voltak . . . Az első vers, amellyel föllépett, *Egy fogoly levele fíához* címet viselte. Ezt követték: *Az öreg nemes*, *Petőfi sírja*, *Otthon*, *Képzetelem újra* . . . Sajnos, e versek közül, melyeknek többjét ítélte a kör érdemkönyvébe beírandónak, csak egy maradt ránk, mégpedig az utolsó helyen említett »1864-ben.« A Pesti Hírlap közölte 1901 december 24-i számában. Írt ezenkívül Mikszáth balladát és humoreszket is. 1866-ban tett érettségi vizsgálatot. Jogi pályára lépett, de a versírással nem hagyott föl. »Az Igazmondóban lát napvilágot tőle (az 1869. évi 50. számban) *A labancz neje* című vidám, könnyed előadású balladás történet s ez tudunkkal Mikszáthnak első nyomtatásban megjelent dolgozata.«²⁾

Az irodalomtörténeti köztudatban Mikszáth költői pályájára vonatkozólag Várdai e megállapításai állandósultak. Gyöngyösy László megismétli: neve az Igazmondóban bukkan fel először, itt jelent meg első nyomtatott műve.³⁾ Rubinyi Mózes új adat viszonyában mutat rá Mikszáth versírói fellépésére: első tárcacikke 1869 december 31-én találkozott a nyilvánossággal. »Verse már valamivel előbb jelent meg a Hon melléklapjában, az Igazmondóban.«⁴⁾

Mikszáth költői pályájának idézett mozzanatait módosítanunk kell: ismerjük *Otthon* című versét is. A költeményt a Szegfi Mórné Kanya Emília szerkesztésében megjelenő Családi Kör 1867 augusztus 11-ével keltezett 32. száma közli, a lap 752. hasábján:

OTTHON.

Mikszáth Kálmántól.

Itthon vagyok újra, újra itthon,
Ismerősek jönnek velem szembe,
Kedves arcok, elfeledt vonások;
Gyermekkorom jut megint eszembe,
És vele a fényes álmok, tervek . . .
Istenem, de boldog is a gyermek!

Egykedvűen mint a pipás ember,
Ott gugol a kémény házunk felett;
Már messziről meglátszik a füst, mit
Óriási szájából ereget . . .
Vidám, csendes az egész ház tája,
A búcsúzó nap mosolyg le rája.

A kapuban vén kuvasz nyújtózik,
Álmosan néz a ki- s bemenőkre,
Engem látva, haragosan mordul,
Felszökik, majd egyet ásít s végre
Farkcsóválva hízeleg körültem.
Mig én állok némán, elmerültem.

¹⁾ A Vers teljes szövegét újból közétette Csokonai Vitéz Mihály győri lapszerkesztő: Győri Szemle, 1934. 76. 1.

²⁾ *Mikszáth Kálmán*. Bp., 1910. 33—34., 43., 49. 1.

³⁾ *Mikszáth Kálmán*. Bp., 1911. 34. 1.

⁴⁾ *Mikszáth Kálmán élete és művei*. Bp., é. n. [1917] 12., 102. 1.

Apám, anyám kijönnek előmbe,
Örülnek, hogy karjaiban látnak ;
Nincsen vége a sok ölelésnek,
A cselédek körülöttem állnak,
Mindegyik tud kérdezni valamit,
Hogy vagyok? és az Isten tudja : mit.

A szomszédból eljő Sára asszony,
Mikor lát, a perczet várta régen,
Össze-vissza nézeget s rettentőn
Csudálkozik, hogy oly nagyra nőttem,
»Hej, hiába, elmulnak az évek,
Rabszolgái vagyunk az időnek!«

Régi dajkám fejet csóvál, aztán
Fontos arczczal az anyámhoz mën be :
Nagy gyanuja van, — suttogva mondja, --
Gyanuja, hogy ki vagyok cserélve.
Sári néni, igaza van kendnek,
Nem vagyok a régi boldog gyermek.

Mikszáth ekkori szókészlete, kifejezés-állománya Petőfi-örökség.

József Attila kiadatlan verseiből!

I.

A jelen szám mellékleteként fakszimilében közölt vers a munkaszolgálatban eltűnt Hajdu László színész szavalókönyvében maradt fenn. Hajdu Lászlóné közlése szerint férje 1922-ben a szegedi Városi Színház tagja volt. József Attila néha nála szállt meg, mikor Makóról begyalogolt Szegedre. Egyszer Hajdu megkérte, hogy írjon be néhány verset kéziratos szavalókönyvébe. József Attila kezeírása a könyv 59. lapján kezdődik Ady egyik harcos forradalmi versének, *A hőkölés népének* szövegével. De mindjárt utána saját versei következnek »Írta és ideírta : József Attila« megjelöléssel. E versek sora a »Hegyes fogakkal mard az ajkam« kezdetű *Szerelmes vers*-sel végződik, amely Hont Ferenc közlése nyomán a Bálint-féle kiadásba is belekerült, de némileg eltérő szöveggel. A többi tudtunkkal kiadatlan (*Megsemmisülés vágya. A bátrak. Petőji tüze*). József Attila Petőfihez szóló, a Horthy-korszak hazug Petőfi-ünnepé ellen tiltakozó s a világszabadság költőjét vezéreként ünneplő korai versét két nappal a Petőfi-centenárium után találtuk meg.

W. J.

II.

Közli: Szabolesi Gábor

József Attila Makón töltött éveinek számtalan, itt-ott csellengő írásbeli nyoma van Makón — Dr Árva Józsefné Espersit Máriánál, Sajtos Valériánál, Kesztner Zoltánál a költő ifjúkori kéziratai közül igen sok még ma is ismeretlen, eddig sajtóban meg nem jelent írás.

Az érett költő vonásaihoz ezek a versek nem tesznek hozzá sokat, de megmutatják az utat, ahogyan a fejlődő költőben a kamaszkor misztikus vilásképe, barokkos jelzőkkel túlszűfolt versei alól előtör a proletárálmények kemény valósága, a tiszta, egyszerű férfias hang.

Az itt közölt három vers kéziratát Dr Árva Józsefné örzi Makón. A *Leányszépség dícséretének* nyelve, képformalása még teljesen a l'art pour l'art-költészet hangja, a *Kedvesem* már képeiben a későbbi József Attila felé mutat.

»Meleg van : esőt hozó tavaszi szél,
Mely fogócskára tanítja a gyerekeket
És fölkelte a száraz füveket.«

A *Proletárok az Erőének* testvére, a fiatal költő tajtékozó energiáinak kifejezője, de még nem forradalmi vers. A költő birkózik föltörő élményeivel de még nem indult el, még nem találta meg az élményhez hű, tiszta, reális képeket, versformát, a forradalmi lendület még a burzsoá-humanizmus általánosságában, forradalmi cél és forradalmi eszköz nélkül izzik. A későbbi József Attila *A város peremén*-ben, az *Elégiá*-ban, a *Munkások*-ban már nem »a pásztorok istenes kurjantásairól« beszél, hanem a penészről, a két deci fröccsről, a nyomorról és a harcról. Állásfoglalása a *Proletárok* írásakor még szubjektív és anarchista.

A három versen kívül mintegy 100—120 kézirat lappang Makón, de a tulajdonosok merev elzárkózottsága miatt ezek még mindig nem jutottak napvilágra. A »József Attila Munkaközösség« egyik feladata volna, ezeknek a verseknek felgyűjtése, feldolgozása is.

LEÁNYSZÉPSÉG DÍCSÉRETE

Valaki másnak kéne mostan jönni
Ki nálam mégis szebben tud köszönni,
Ki nem dadog látván szépségedet :
Bátor, bolondos, lelkes nagy-gyerek.

Ki így köszönne : Szépség, bárhová lépsz,
Neked lobog fel mindenütt a lángész
S mint ő remekművet, mely isteni,
Úgy megsodál az alkotó zseni.

Igen. Tán így. De szebben lelkesebben,
Mint tűzímádónak vak rengetegben
Áldó hozsánna zenge ajkirúl,
Ha körülötte az erő kigyúl.

S én neni bírom, bocsáss meg, szép Valóság!
Csak lelkem tép még egy utolsó rózsát
S mint bánatkertész kis örömvizét,
Szírmát elődbe halkan hinti szét.

II.

Mint vércsevágy a röpke vadgalambot,
Úgy úzom [a] félenk szépséget én.
Mert büfelhős lelkem sötét egén
Valaki szeme fényeket zuhantott.

S hallgatva várja most a méltó hangot,
Tudom, ki áldva csügg dícséretén
S én szétmarcangolom, ha megelémem,
Mint vércsevágy a röpke vadgalambot.

S mely szárnyát fáradtan vonszolja földön,
Mint ázott és beteg madár vergődöm,
Nem tudván méltón szólni szépségednek.

S várom remegve, mosolyogjon kedved,
Mert jó, ha vergődésem mulat :
Csak vergődés a méltó hódolat.

KEDVESEM

Bizony a szirmok összeborulnak este,
Nem akartalak megcsókolni se
Csak egy kicsit itt érezzelek mellettem,
Mint kisgyerek az édesanyját.
A vackorfa a beoltott ággal összenő
Én is jobb vagyok, hogy beojtottál csókjaiddal,
Én kedvesem,
És szebb is vagyok, miként az éjszaka
A számlálhatatlan csillagoktól.

Meleg vagy, esőt hozó tavaszi szél,
Mely fogócskára tanítja a gyereket
És felkelti a sáros fűveket.
Régóta várt mellem bozontos rengetegje,
Hol éhesen, hol félfagyottan
Indulatok agancsos csapata öklelődött
És most, ime,
Békén legetteti liliomszavaidat
Meg a violákat.

Mert megjöttél, hisz meg kellett jönnöd,
Én kedvesem.

Még sötét van,
Leheletünk se látszik,
De ablakunkra ragyognak már a jégvirágok.
Odaki hajnalodik
S én még mindig csókokat beszélek.

PROLETÁROK

Ma nektek tornyozó akaratból ekhózik öblös meg forró szivemmel.
Mert valaki belém kovácsolta végtelen
Szeretet meg el nem csüggedés zengő acélját
És a nekifohászkodások és a nekikeserülések
Tajtos csöppjeit is belém injekciózta.
Valaki, aki Krisztus üreges sebére nem rettegéssel gondolt —
Szent hallelujával lelkezte csókját,
Az Emberisten fonnyadt ajakára,
Valaki, aki most
Pásztorok istenes kurjantásával
Közétek lendül belőlem,
Testvéreim!